

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945 – 1954): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

З метою ґрунтовного й об'єктивного дослідження діяльності українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН спираємося на стан наукової розробки проблеми, констатуємо її недостатнє вивчення в історичній науці, відсутністю комплексних, узагальнювальних робіт, враховуючи при цьому надзвичайно важливу роль, яку відіграв саме цей край у націоналістичному русі 1940 – 1950-х рр.

У повоєнний час в Україні та за її межами було написано понад чотири тисячі праць з історії ОУН та УПА¹. За підрахунками О. Лисенка і О. Маруценка, лише у 1998 – 2002 рр. в Україні з'явилося 1038 публікацій з історії визвольного руху 1920 – 1950-х рр., ще 339 – у журналах “Визвольний шлях”, “Сучасність”, “Український історик”. Однак з величезного масиву праць про діяльність ОУН та УПА лише окремі висвітлюють питання функціонування Карпатського краю ОУН у 1945 – 1954 рр. Більше того, праці того часу висвітлювали окремі проблеми (структура, кадри, особливості діяльності, протистояння утвердженню репресивної системи) національно-визвольного руху поперехово, до наукового обігу було введено незначну кількість відповідних документів і матеріалів (через неможливість доступу до масиву засекречених).

Роботи з даної проблеми за місцем створення та політичними вподобаннями умовно можна поділити на чотири групи: радянська, праці представників української діаспори, що вийшли за кордоном, сучасна українська та зарубіжна література. Через те, що автори в основу своїх праць часто покладали не наукові принципи, а ідеологічні засади, в окремих випадках роботи між групами прямо протилежно відрізняються.

До першої групи слід зарахувати праці, написані радянськими істориками. У них яскраво виражені не тільки антинаціоналістичні, але й антиукраїнські позиції. Жорстка підконтрольність офіційним державним органам та партійним постановам перешкоджала радянській історичній науці об'єктивно висвітлювати роль ОУН і УПА. У радянській історіографії свідомо приховувалися масштаби розгортання визвольного руху. Більше того, сама історія ОУН і УПА зазнавала тотальних фальсифікацій, була овіяна низкою міфів та ідеологічних штампів. Основна мета цих праць – сформувані негативне ставлення до націоналізму та борців за незалежність України, так би мовити, “розвінчувати” українську визвольну ідею, показати її “людиноненависницьке обличчя”. Значна увага у дослідженнях радянських істориків присвячена питанням відносин, ставлення до представників інших національностей, цим формувався ще один міф про український антисемітизм та нетерпимість до представників інших націй (активно відстоювалася теза “Україна для українців”, за якою всі інші національності не мали права на існування)². На нашу думку, об'єктивну оцінку радянській історіографії подав академік Юрій Афанасьєв. Так, на його думку, – це “особливий науково-політичний феномен, гармонійно вписаний

у систему тоталітарної держави і пристосований для обслуговування її ідейно-політичних потреб”³.

Через ідеологічні заборони радянські автори діяльністю Карпатського краю ОУН узагалі не цікавилися. Звичайно, що окремі факти з історії боротьби (переважно “злочини банд українсько-німецьких націоналістів”) на цих теренах у працях траплялися, хоча розкривалися однобічно, сама боротьба і борці за незалежність трактувалися як породження розвідувальних органів Німеччини, Англії, США. Цим робилися спроби переконати читача, що ОУН і УПА не були самостійними формуваннями, навідріз відкидалася думка про прагнення українців мати власну державу. Приписуючи українському визвольному рухові колабораціонізм, радянські “вчені” “забували” при цьому, що відновлення УССД було його основною програмною метою. Концепція трактування українського національно-визвольного руху не змінювалася впродовж 1940 – 1990-х рр. Особливо гострі ненависницькі праці готувалися і друкувалися протягом 1940 – 1980-х рр.

Саме через півстолітню “наукову” діяльність радянських істориків національно-визвольний рух ще й сьогодні сприймається нашим суспільством неоднозначно. У деяких регіонах країни боротьба за державну незалежність усе ще несе на собі тягар фальсифікацій та ідеологічних штампів комуністичної пропаганди. Впродовж усього існування Радянського Союзу радянська історіографія формувала у людей спотворене уявлення про національно-визвольний рух під проводом ОУН. Під тиском партійного контролю і пильного нагляду репресивних органів радянські історики представляли повстанський рух як злочинну діяльність “банд українсько-німецьких націоналістів” проти радянської “народної” влади. Пратично першим широко розтиражованим пропагандистським виданням, спрямованим на боротьбу з націоналістичною ідеологією, вважаємо доповідь заступника голови Раднаркому та наркома закордонних справ УРСР Д. Мануїльського⁴. Після цього у всіх республіканських, обласних, міських, районних газетах і журналах почали активно обґрунтовувати, розписувати його концепцію. Зрозуміло, до цієї дискредитаційної кампанії залучили і відомих учених, культурних діячів, осіб, які користувалися авторитетом у суспільстві, а деколи й захоплених підпільників. Зазначимо, що офійна радянська преса перебувала під жорстким контролем не лише партійним, але й спецслужби. Саме остання подавала матеріали для висвітлення тієї чи іншої особи, події, явища, тож, як наслідок, “журналістські розслідування” ставали підставою не лише для звільнення “головного героя публікації”, але й його арешту, засудження тощо. Тобто не лише офіційна наука, але й журналістика була інструментом для боротьби з “ворогами” радянської влади.

У всіх працях радянських істориків поняття “націоналіст”, “бандерівець” і “бандит” були тотожними. На підтримку цієї концепції видавалося чимало праць. Серед них слід назвати роботи В. Беляєва і М. Рудницького, Б. Дудикевича, В. Чередниченка, К. Дмитрука (справжнє прізвище К. Гальський), С. Даниленка (справжнє прізвище С. Карін), В. Масловського та ін.⁵. Характеризуючи ці роботи, зазначимо, що їхньою особливістю є надмірна публіцистичність, незначна кількість або й відсутність покликань на документальні матеріали.

Більшість із цих “дослідників” були працівниками радянських спецслужб і самі особисто перед своєю “творчою” діяльністю безпосередньо брали участь у придушенні українського визвольного руху. Наприклад, В. Беляєв був таємним агентом НКДБ, виконував обов’язки члена надзвичайної комісії з розслідування злочинів нацистів, брав участь у ліквідації греко-католицької церкви. Тому зрозуміло, з яких позицій на-

писана книга “Під чужими прапорами”⁶. Одна з робіт С. Даниленка “Дорогою ганьби і зради” вийшла у 1972 р. Насправді, автор – колишній працівник спецслужб С. Карін. Ще один “дослідник” Клим Дмитрук, автор низки книг, використовував цей псевдонім, щоб заховати справжнє прізвище – Климентій Гальський. Однак не можна було замаскуватися перед колишніми учасниками визвольних змагань, що опинилися в еміграції. Ще у 1986 р. в газеті “Америка” О. Керч опублікувала спогад про К. Зарицьку – активну діячку національно-визвольного руху 1930 – 1940-х рр. Авторка статті пише, що над Зарицькою, яка потрапила до рук енкаведистів у 1947 р. біля м. Ходорів Дрогобицької області (тепер – Львівської області), знущався “горезвісний майор НКВС Гальський-Дмитрук”⁷.

Попри ідеологічну боротьбу праці радянських істориків мали на меті розкрити нібито його антинародний характер, акцентуючи на масових убивствах радянських активістів (голів сільських рад, ініціаторів створення колгоспів, голів колгоспів, уповноважених райкому, інших адміністративних осіб та тих представників місцевого населення, які співпрацювали із окупантами тощо). Таким чином намагалися зобразити повстанців звичайними кримінальними бандитами, хоча основна маса засуджених (і це чітко простежується із кримінальних справ) були репресовані та ув’язнені за політичними статтями. Радянськими істориками практично взагалі не розкривалися такі питання, як структура, керівний склад, адміністративно-організаційні трансформації, тактика і методи боротьби, формування відділів УПА на тій чи тій території, чисельний, соціальний, національний, освітній склад повстанців, а з протилежного боку і представників апарату радянських органів, використання репресивно-каральними органами заборонених міжнародними конвенціями засобів боротьби, масове порушення т. зв. соціалістичної законності. Заради об’єктивності потрібно зазначити, що попри свою пропагандистсько-викривальну мету фактологічний матеріал добирався ретельно (хоча зрозуміло, що виривався із контексту), щоб максимально переконати всіх у “злочинній діяльності націоналістів”. Особливо це видно у книзі О. Поліщука “Український буржуазний націоналізм і його “теорія” держави”⁸. Упродовж майже усього існування радянської системи з’являлися праці, у яких нещадно критикувався український націоналізм, а визвольна боротьба українського народу вважалася злочинною⁹. Зрозуміло, для того, щоб спростувати міфи, сформовані радянською ідеологічною системою, потрібно при вивченні історії ОУН і УПА опиратися на документальну базу.

Брехливі, сфальсифіковані твердження були перенесені в офіційну історичну, публіцистичну та іншу літературу. Наприклад, в “Радянській енциклопедії історії України” написано: “Організація українських націоналістів – це фашистська організація українських буржуазних націоналістів”¹⁰. А в такому, здавалося б, ґрунтовному науковому виданні, як багатотомна “Історія Української РСР” читаємо: “Активну участь в усіх злочинах німецько-фашистських окупантів брали їхні вірні прислужники – українські буржуазні націоналісти...”, які, “плазуючи перед окупантами..., впроваджували небачений в історії терор проти українського народу...”¹¹.

Поряд із памфлетно-художніми роботами у радянський період з’являлися праці не для широкого використання, а як вишкільний матеріал для підготовки працівників спецслужб, партійних працівників тощо і на них стояли грифи “Цілком таємно”¹². До праць не масово-пропагандистського характеру зараховуємо книги “Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників”¹³ та тритомну колективну роботу “Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу

1941 – 1945 рр.”, які, хоч і містять низку ідеологічних питань, проте якісно відрізняються від попередніх робіт цієї групи¹⁴.

Повну протилежність радянській історіографії становлять праці представників української діаспори, що вийшли за кордоном, написані в еміграції переважно безпосередніми учасниками національно-визвольного руху. Використавши доступну джерельну базу, а також особисті спогади, діаспорні історики започаткували етап об'єктивного дослідження історії ОУН. Звичайно, що ці праці не позбавлені недоліків: найбільша їх вада полягає у тому, що пропагандистська мета превалює над науковою, політична приналежність авторів (бандерівці, мельниківці, двійкарі тощо), обмежене й однобічне використання джерел, певний суб'єктивізм (більшість авторів були безпосередніми учасниками подій). Водночас ці праці передають суть і основні непорозуміння, які виникали всередині організації, без чого неможливо осягнути цілісної картини боротьби.

Перші роботи з'явилися у час, коли ще йшла збройна боротьба. Тому в них з тактичних міркувань не можна було описувати структуру, форми та методи діяльності, а тим більше називати прізвиська керівного складу, тобто “розконспірувати” націоналістичний рух. Незначна інформація про підпілля Карпатського краю ОУН міститься в одному з перших досліджень історії визвольного руху, яким стала праця провідного члена ОУН Миколи Лебеда “УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст, дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу”, опублікована 1946 р. у Мюнхені, тобто у час, коли національно-визвольний рух був на найвищій стадії піднесення¹⁵. Використовуючи джерельну базу, автор зробив загальний огляд діяльності ОУН і УПА. Підвищують рівень праці також документи, які містяться наприкінці книги. Зокрема, у них можна простежити напрямки пропагандистської діяльності. Однак і ця робота не позбавлена недоліків. По-перше, у ній яскраво виражена партійна приналежність автора (мельниківці, бандерівці, двійкарі тощо), по-друге, вона має певний суб'єктивізм в оцінках окремих подій та дійових осіб. Потрібно зазначити, що незважаючи на партійні погляди, діаспорні автори активно писали як про ОУН, так і УПА, намагаючись підвищити власну роль в організації та існуванні цих структур. Якщо не враховувати міжвоєнні суперечки між бандерівцями і мельниківцями, то найбільш болючим залишається питання місця і ролі тієї чи іншої сторони у створенні УПА. Зокрема, мельниківське крило звинувачує протилежне в узурпації та збройному підпорядкуванні збройних загонів мельниківців і Т. Бульби-Боровця, початку вбивств представників протилежного табору. У відповідь бандерівці наполягали, що все відбувалося у мирний спосіб, виняток можуть становити випадки крайньої необхідності.

Набагато ціннішою для нас є праця Петра Мірчука “Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952”¹⁶. У ній автор використав досить широку доступну для нього джерельну базу, хоч окремо не зупинявся на функціонуванні відділів УПА у Карпатському краї ОУН, зачепивши лише окремі аспекти проблеми. Зокрема, він з'ясував передумови створення і діяльності УПА, а також етапи боротьби органів радянської влади проти неї. Вартість праці знижує яскраво виражена партійна приналежність Петра Мірчука, яка проявляється у відвертій антипатії до представників інших політичних відгалужень націоналістичного табору. Тому праці П. Мірчука можна використовувати лише після критичного аналізу та ретельної перевірки.

На значно вищому науковому рівні написані дослідження Л. Шанковського та В. Косика¹⁷. Ці автори у своїх працях намагалися об'єктивно висвітлити національно-визвольну боротьбу, особливо під час Другої світової війни та у повоєнні роки.

Л. Шанковський використав велику кількість документів. Звертаючись до видавничої й публіцистичної діяльності ОУН й УПА, автор відтворив широку панораму бойових дій та ідеологічних операцій, що проводилися відділами УПА. У його роботах набагато менше простежується приналежність автора до політичної течії. Звичайно, праці Л. Шанковського не позбавлені недоліків. Як і всім працям представників української діаспори, їм притаманний брак джерельної бази.

Не можемо оминати увагою дослідження діаспорного вченого Ю. Тис-Крохмалука, в якому достатньо ґрунтовно розкриваються тактичні прийоми, виділяються форми і методи боротьби УПА¹⁸.

Дослідження історії ОУН та УПА, здійснене В. Косиком у книзі “Україна і Німеччина у другій світовій війні”, якісно відрізняється від усіх попередніх. Автор вперше використав і опублікував невідомі документи з архівів Німеччини. На документальній основі показує масштабні антинімецькі бої відділів УПА. На жаль, і в цьому дослідженні ми не знаходимо моментів, які б розкривали діяльність Карпатського краю ОУН. У цій праці вміщено лише окремі факти пропагандистської та бойової діяльності повстанців у регіоні¹⁹.

До дослідників із діаспори потрібно зарахувати також С. Мудрика-Мечника. Саме він один із перших з-поміж інших проблем наважився висвітлювати історію СБ ОУН. Створивши історіографічний факт, одним із перших почав інформувати широку громадськість про діяльність спецслужби²⁰. Його роботи присвячені різним аспектам формування та діяльності підпілля, у тому числі підготовці кадрів спецслужби. Заради об'єктивності мусимо відзначити, що оскільки автор був учасником ОУН, то намагався замовчати негативні сторони діяльності Служби безпеки.

Найважливішими дослідженнями, які безпосередньо використовувалися у нашій роботі, є книги відомого діаспорного історика Петра Содоля²¹. Саме його праці надають безцінну допомогу як звичайному краєзнавцю, так і фаховому досліднику. Свої роботи він написав переважно на матеріалах із закордонних архівів, зокрема підпільних спогадах безпосередніх учасників визвольного руху та документах, які зберігаються в архівних установах України. У них стисло розглянуто питання організаційно-територіального поділу і кадрового складу керівних ланок ОУН, зокрема і Карпатського краю. Незважаючи на те, що станом на 1994 – 1995 рр. величезний масив повстанських і радянських документів, які знаходяться в українських архівах, ще був недоступний, автор з'ясував функції основних працівників крайового проводу Карпатського краю, хоча у його праці наявні і помилки, і, частіше, білі плями. Саме тому це одне з найбільш повних досліджень не лише структури націоналістичних організацій, але і їх керівного складу. З цієї роботи можна також почерпнути важливі біографічні дані на того чи іншого керівника, що, безумовно, серйозно допомагає у цілісному дослідженні. Історик на основі розробленої методики підрахунків доводить, що чисельний склад відділів УПА наприкінці німецької окупації налічував 25 – 30 тисяч бійців.

Певне зацікавлення викликають роботи відомого учасника визвольного руху Володимира Макара²². Його праці містять важливі аспекти з пропагандистської діяльності, а також окрему інформацію про налагодження радіомовлення, зокрема радіостанцію “Афродіта”, яка базувалася на території Карпатського краю ОУН (у Сколівському районі Львівської області).

Важливим джерелом історичних знань є журнал “Визвольний шлях”. Періодично виходячи понад півстоліття спочатку за кордоном, а пізніше в Україні, він містить

величезну кількість ґрунтовних статей, розвідок та документів про діяльність ОУН. Цінні статті розміщені у документальному виданні “Большевизм і визвольна боротьба”²³. У контексті важливих історико-біографічних нарисів про підпільних діячів потрібно згадати і газету “Шлях перемоги”, у якій за роки незалежності опубліковано сотні ґрунтовних статей.

У цілому ж праці представників української діаспори, що вийшли за кордоном, мали якісно новий рівень. На жаль, і вони не позбавлені недоліків. По-перше, спостерігаємо намагання авторів показати діяльність визвольного руху в якнайкращому світлі, не говорячи про негативи та прорахунки; по-друге, у них присутній певний суб’єктивізм, зумовлений політичними поглядами самих авторів. Але, незважаючи на це, праці представників української діаспори відіграли важливу роль, оскільки впродовж п’ятдесяти років були єдиним джерелом, з якого можна було отримати більш-менш достовірну інформацію про український визвольний рух.

До третьої групи слід зарахувати дослідження сучасних українських істориків. Лише із здобуттям Україною незалежності діяльність визвольного руху знайшла об’єктивне відображення в історичній науці та відкрила перед науковцями широкі можливості для адекватного (без цензури та ідеологічних заборон) висвітлення теми. Відкриття архівів після багаторічного засекречення дало можливість повному, на основі раніше невідомих документів, осмислити діяльність визвольного руху, а також простежити репресивно-каральну політику радянського режиму після закінчення Другої світової війни, що й сприяло перенесенню центру досліджень визвольного руху в Україну. Це стосується, зокрема, й українського національно-визвольного руху, особливо боротьби ОУН і УПА у Карпатському краї. Результатом цього стала поява ґрунтовних, узагальнювальних досліджень, присвячених діяльності ОУН і УПА, хоча на початкових етапах частина праць писалася на основі діаспорних робіт із залученням незначної частини доступних архівних даних. Необхідно відзначити, що з початком 2000-х років переважна більшість праць ґрунтуються на серйозній документальній базі. Усі праці третьої групи умовно можна поділити на: праці теоретико-методологічного характеру; праці, які узагальнено або побічно торкаються теми; праці, які безпосередньо висвітлюють окремі аспекти проблеми.

Першу важливу підгрупу третьої групи складають праці теоретико-методологічного характеру. Важливе значення мало створення у 1997 р. спеціальної урядової комісії для дослідження питання діяльності ОУН і УПА. У процесі її роботи були зібрані та опубліковані важливі документи. Це дозволило у 2005 р. видати узагальнювальний фаховий висновок з діяльності ОУН і УПА²⁴. Цей професійний “Фаховий висновок...” може стати основою для формування єдиного концептуального бачення подій Другої світової війни. Теоретико-методологічне значення для дослідження історії Карпатського краю ОУН має також (видана у 2005 р.) підсумкова колективна монографія робочої групи істориків. Колектив авторів виводить дослідження визвольного руху на більш високий рівень – від фактологічно-ілюстративного до теоретико-методологічного. У ній містяться деякі факти з історії діяльності структурних ланок Карпатського краю ОУН²⁵. Загалом, упродовж семи років (1998 – 2004) робоча група під керівництвом С. Кульчицького видала 28 книг загальним обсягом 5819 с. (293,8 друк. арк.). У своїй діяльності урядова робоча група взяла курс на якнайповніше використання архівних і наявних у науковому обігу джерел. Саме такий підхід забезпечує довіру широкої громадськості до її висновків.

На серйозному методологічному рівні Д. Веденєєв та О. Лисенко аналізують історико-правові аспекти діяльності ОУН і УПА²⁶. Використовуючи міжнародно-правові документи, вони дають оцінку українському визвольному рухові, спростовуючи цілий комплекс стереотипів. Важливе методологічне значення для дослідження Карпатського краю ОУН мають праці О. Лисенка²⁷.

Цінним для розкриття питання ідеології українського націоналізму є ґрунтовне дослідження Г. Касьянова²⁸. У ньому він не лише говорить про основні засади українського націоналізму, але й показує розробку та розвиток ідеології українського націоналізму, пристосування до загальносвітових тенденцій.

Важливе методологічне значення для дослідження даної теми мають праці з теорії тоталітаризму. Зокрема, проблемі тоталітарної влади в СРСР присвячені дослідження В. Барана, В. Даниленка, Г. Касьянова і С. Кульчицького, С. Макарчука, Ю. Шаповала²⁹. Вони визначають сучасний етап дослідження історії боротьби українського визвольного руху проти радянської системи. Важливі висновки робить С. Кульчицький, наголошуючи, що еволюція влади не позначилася на її природі, яка завжди залишалася диктаторською. Крім того, він говорить, що для основної частини України влада була окупаційною тільки до завершення кампаній, пов'язаних зі створенням радянського ладу. Тобто, до того моменту, коли суспільство прийняло нав'язані державою правила гри, у зв'язку з чим відпала потреба у масових репресіях³⁰.

Другу підгрупу складають праці, які узагальнено або побічно торкаються теми. З-поміж перших розвідок, в яких робилася спроба проаналізувати ідеологічні засади українського націоналізму, була робота О. Багана³¹, хоча вона мала не стільки наукове, скільки пропагандистське значення.

Одним із перших істориків, хто почав висвітлювати діяльність ОУН і УПА з використанням раніше засекречених матеріалів, був Ю. Киричук³². До слова, він використав не лише матеріали українських архівів, але й закордонних, а також спогади безпосередніх учасників національно-визвольного руху. Хоча Ю. Киричук пише про визвольний рух загалом, проте найбільше акцентує на діяльності підпілля у Львівській та Дрогобицькій областях, розглядає окремі аспекти функціонування Карпатського краю ОУН. На високому науковому рівні автор аналізує протистояння структур ОУН радянському режимові. Значна увага приділяється характерним формам і методам діяльності репресивно-каральної системи. Його роботи дали загальну оцінку діяльності ОУН та УПА, звернули особливу увагу на проблеми, що потребували висвітлення. Ю. Киричук підсумовує, що український визвольний рух вининик та діяв без будь-якої допомоги та підтримки зовні. Навіть попри поразку, він мав величезне морально-політичне значення у процесі національного відродження³³. Пізнавальними є також праці Ю. Киричука, присвячені проблемам організації мобілізаційних заходів західноукраїнського населення³⁴.

Найбільш об'єктивним в сенсі широкого застосування аналізу безпосередніх джерел щодо діяльності та боротьби радянської репресивно-каральної системи проти визвольного руху є дослідження І. Біласа "Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953"³⁵. Автор залучив велику кількість раніше секретних документів не тільки українських, але й російських архівів, та на основі цього вперше комплексно відтворив механізм функціонування репресивно-каральної системи, форми і методи придушення визвольного руху. Одним із малодосліджених питань у протистоянні радянської влади із визвольним рухом є використання агентурно-бойових груп. Саме особливості їхнього створення та функціонування І. Білас у своїй узагальнювальній праці вперше підняв на серйозний науковий рівень.

Важливою з погляду методології для вивчення діяльності Карпатського краю є робота А. Русначенка, яка висвітлює національно-визвольну боротьбу українського народу та народів Білорусії, Литви, Латвії, Естонії проти утвердження радянського тоталітарного режиму³⁶. Автор переконливо доводить, що визвольні рухи усіх цих народів мали багато спільного, але за певних причин відрізнялися лише масштабами. Тобто, український визвольний рух був складовою частиною загальноєвропейського руху опору проти утвердження тоталітарного режиму. Книга містить окремі фрагменти (бойової та пропагандистської діяльності), які безпосередньо стосуються проблеми діяльності українського визвольного руху у Карпатському краї. Цікаву характеристику кадрового потенціалу СБ ОУН містить також окрема праця А. Русначенка³⁷.

У рамках роботи спеціальної урядової комісії (створеної 1997 р. для дослідження питання діяльності ОУН і УПА) активну діяльність вів А. Кентій. Впродовж 1998 – 1999 рр. він опублікував шість ґрунтовних досліджень, присвячених історії ОУН і УПА³⁸. Для дослідження Карпатського краю особливу вартість мають праці “Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр.” та “Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946 – 1956 рр.)”. У них уперше введено до наукового обігу величезний джерельний матеріал українських архівів, що дозволило комплексно аналізувати діяльність визвольного руху. У контексті боротьби українського визвольного руху автор подає фактологічну інформацію і про структурні ланки Карпатського краю ОУН. Потрібно відзначити, що хоча автор намагається підходити незаполітизовано до висвітлення проблем українського визвольного руху, певний суб’єктивізм попередніх років у нього присутній. А. Кентій, визнаючи факт поразки ОУН і УПА у військовій площині, зауважує, що у моральному аспекті визвольний рух репресивно-каральній системі у західних областях УРСР подолати не вдалося, оскільки ідею незалежності Української держави все ж було зреалізовано, хоч і через декілька десятиліть.

Концептуальні засади щодо вивчення національного руху розроблено у працях І. Патриляка³⁹. Автор комплексно розкриває боротьбу українського визвольного руху проти всіх окупантів, спрямовану на здобуття Української незалежної соборної держави. Водночас у дослідженні на ґрунтовній джерельній базі аргументовано розвінчується ціла низка міфів, створених радянською пропагандистською машиною.

З погляду формування націоналістичної ідеології варта уваги збірка праць діаспорного дослідника, професора Альбертського університету (Канада) І. Лисяка-Рудницького⁴⁰.

Окрему підгрупу складають праці, які безпосередньо висвітлюють окремі аспекти теми. Серед багаточисельних праць у нашому дослідженні використано ґрунтовну роботу одного із провідних дослідників українського-визвольного руху В. В’ятровича, присвячену одному із напрямків діяльності повстанців у Карпатському краї ОУН – рейдам⁴¹. Учений також підготував серйозне монографічне дослідження, присвячене проблемам українсько-польського протистояння, на основі багатой джерельної бази⁴². У своїй праці автор трактує події 1942 – 1947 рр. як війну, що принесла величезні жертви і з українського, і з польського боку.

Діяльність повстанського запілля та окремих його складових у контексті висвітлення українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни і повоєнних років доволі повно висвітлюється та аналізується у монографії Г. Стародубець, яка розкриває малодосліджені питання існування “повстанських республік”, організацію фінансово-господарської, соціальної, мобілізаційної діяльності у націо-

налістичному таборі⁴³. Методологічне значення має низка інших праць авторки, присвячених окремим напрямам діяльності повстанського запілля⁴⁴. Потрібно також зазначити, що ми погоджуємося із позицією Г. Стародубець з приводу необхідності введення у науковий обіг терміну “українське повстанське запілля”⁴⁵. Так, часто вживані до сьогодні означення мережі ОУН на певній території як “підпілля”, рідше “тил”, не можуть цілком визначити це явище, водночас поняття “запілля” включає і підпільну діяльність, і територіальне окреслення⁴⁶. До речі, цю думку підтримують також сучасні дослідники визвольного руху О. Вовк та І. Марчук⁴⁷, натомість історик А. Кентій вважає, що поняття “запілля” і “тил” – синоніми⁴⁸.

Особливою репрезентативністю і глибиною відзначаються дослідження В. Мороза⁴⁹. Дослідник залучає у свої роботи максимальну кількість джерел та праць попередників, реконструюючи за їх допомогою різні аспекти діяльності українського визвольного руху. У своїх працях він характеризує підпільні видання, роботу друкарні ім. Лопатинського, подає життєписи низки діячів різних підрозділів ОУН, а також детально описує діяльність ВО “Буг”. Ґрунтовно Володимир Мороз вивчає ще один напрям – структуру і діяльність референтури пропаганди Дрогобицької округи, який, завдяки йому виявився найповніше дослідженим⁵⁰. Оригінальністю відзначається його дослідження присвячене історії націоналістичного руху на Буковині⁵¹.

Окремо слід відзначити надзвичайно вагомий внесок у літопис визвольного руху Карпатського краю історика Григорія Дем’яна, на жаль, уже покійного⁵². У своїх працях він повернув із забуття сотні прізвищ учасників національно-визвольної боротьби 1940 – 1950-х рр.

Важливе значення для вивчення українського визвольного руху у Карпатському краї мають дослідження О. Стасюк, присвячені видавничо-пропагандистській діяльності ОУН (1941 – 1953 рр.)⁵³. У своїх роботах авторка вперше комплексно досліджує особливості становлення та функціонування видавничих осередків, аналізує основні друковані засоби пропаганди. Цінність монографічного дослідження виявляється також у використанні великої кількості архівних матеріалів, частина яких публікується вперше. Позитивним є й те, що дослідниця здійснює глибокий аналіз ідеології націоналізму як основної засади пропагандистської діяльності ОУН та УПА. Потрібно відзначити важливе значення проведеної роботи із виявлення та систематизації масиву друкованих видань. Крім того, О. Стасюк опублікувала цілу низку статей, присвячених згаданим вище проблемам⁵⁴.

Питання українсько-польських відносин у роки Другої світової війни знайшло своє відображення у низці праць українських істориків. Найбільш активно у цьому напрямку працює І. Льюшин. Зокрема, питанням боротьби польського підпілля у Західній Україні він присвятив монографії та численні статті⁵⁵. Автор, поряд із “визнанням того факту, що український національно-визвольний рух справді мав у Західній Україні великі підстави для того, щоб розпочати боротьбу проти місцевого польського підпілля та його заходів, а також планів польського емігрантського уряду збереження за повоєнною Польщею цієї території”, критикує засоби і методи її проведення, зокрема через терор, який застосовували проти цивільного (польського) населення. Аналогічно засуджує дії польських збройних формувань, спрямованих проти українського населення⁵⁶. Звичайно, його праці містять окремі факти з історії протистояння між АК і УПА у Карпатському краї ОУН. Концептуально до проблеми українсько-польських стосунків підходять Ю. Киричук, В. Сергійчук, С. Ткачов, І. Шишкін⁵⁷. Частково прогалини заповнюють спільні праці автора з дрогобицьким істориком М. Галівим⁵⁸.

Одними з перших наукових публікацій, присвячених діяльності Служби безпеки ОУН, були роботи Д. Веденеєва і В. Єгорова⁵⁹. Вони ґрунтуються на серйозній джерельній базі документів з архіву СБУ та його регіональних відділень, окремих мемуарних матеріалах. Дослідники розкривають питання структури та функціонування Служби безпеки ОУН. На основі подальшої розробки даної теми Д. Веденеєв уже у співавторстві з Г. Биструхіним написав низку праць, присвячених проблемі функціонування Служби безпеки, в яких доповнив існуюче уявлення про цю структуру⁶⁰. Події 1940 – 1950 рр. визначає як громадянський конфлікт, в якому обидві сторони не зупинялися перед антигуманними методами, а після нього “сторона, яка перемогла, пропагандистськими засобами й тотальним переписуванням (замовчуванням) історії створює вигідну для себе інтерпретацію подій, глорифікуючи себе й усіяко демонізуючи противника”⁶¹. У цей час на основі віднайдених документів з’явилися статті В. Єфименка, в яких міститься інформація про діяльність Служби безпеки у Карпатському краї ОУН⁶². Після досить ретельних досліджень автор дійшов до висновку: тактика і методи діяльності СБ ОУН(б) свідчили, що в цілому вона відповідала багатьом ознакам спецслужб, які існували у різних державах. Однак у період своїх активних дій на західноукраїнських землях вона була об’єктивно приречена на поразку, оскільки держави, за яку ОУН(б) так активно вела боротьбу, не існувало, була лише ідея її створення. До поразки призвела також відсутність можливості вдосконалення своєї роботи, виходу на більш високий рівень розвідки та контррозвідки.

Ряд загальних матеріалів про інструктивні документи, якими керувалася у своїй діяльності Служба безпеки ОУН, опублікували у своїх працях О. Лисенко та І. Патриляк, а також Я. Антонюк⁶³. Останній, даючи моральну оцінку діяльності СБ, визнає, що траплялися випадки помилок і надмірних жорстокостей, репресій щодо місцевого як українського, так і польського населення та кривавих “чисток” усередині підпілля. При цьому зауважує, що серед диктаторських режимів з їх методами роботи, необмеженими ресурсами, СБ, будучи у всіх відношеннях слабшою, повинна була вести боротьбу, від якої залежало саме існування підпілля. Однак у всіх працях, присвячених діяльності Служби безпеки, містяться лише окремі аспекти, які стосуються Карпатського краю ОУН. Важливе значення у цьому ключі має нова праця відомого дослідника історії визвольного руху В. Косика⁶⁴.

Продовжує дослідження проблематики існування референтури СБ праця двох провідних дослідників історії національно-визвольного руху О. Іщука та В. Огородніка⁶⁵. Дослідження присвячене одному з організаторів і керівників найбільш контроверсійної структурної одиниці ОУН Миколі Арсеничу. Залучення широкого масиву джерел дозволило чітко підсумувати, що “діяльність СБ не була безсистемною, безглуздо жорстокою, як про це писали радянські пропагандистські видання. Вона була добре організована, регламентована чіткими інструкціями та вказівками, які затверджував особисто М. Арсенич та інші підпорядковані йому керівники”⁶⁶.

Наймасштабніша форма репресивної політики радянської адміністрації – депортації – знайшла відображення у дослідженні Й. Надольського⁶⁷, у якому автор аналізує причини, методи та етапи проведення депортацій. Серйозну теоретико-методологічну та археографічну працю, присвячену репресіям проти родин повстанців, підготувала Т. Вронська⁶⁸. Додаткову інформацію про організацію та масштаби виселенських кампаній подає І. Винниченко⁶⁹.

Вдалиий підхід у сучасній українській історіографії до різних аспектів проблеми Карпатського краю ОУН стали праці О. Іщука у співавторстві із Н. Ніколаєвою⁷⁰. За-

галою вони характеризуються критичним підходом, який забезпечується залученням широкої джерельної бази та застосуванням сучасних методологічних підходів до вивчення проблеми. Серед узагальнювальних праць останнього періоду слід назвати дослідження Н. Мизака, присвячені існуванню УПА-Захід⁷¹, в яких автор приходиться до висновку, що “УПА-Захід зробила вагомий внесок у створення нової партизансько-повстанської стратегії і тактики”. За підрахунками Н. Мизака, впродовж 1942 – 1960 рр. УПА-Захід та збройне підпілля ОУН втратили лише загиблими 47000 осіб⁷². Новітніми підходами до вивчення проблеми взаємин українських націоналістів із представниками різних національностей відзначається дослідження В. Деревінського⁷³.

З-поміж неупереджених дослідницьких праць, в яких виважено розкривається боротьба українського визвольного руху, важливе значення має заснована серія “Події і люди”, у якій (станом на 2015 р.) побачило світ 29 книг (для дослідження Карпатського краю ОУН найбільшу вартість мають тринадцять з них)⁷⁴.

В останні роки змістовними дослідженнями поповнили історіографію визвольного руху праці І. Андрухів та А. Француза⁷⁵, у яких вони доводять, що національно-визвольний рух проти утвердження комуністичної ідеології з притаманними їй порушеннями елементарних прав власних громадян мав різні форми, користувався масовою підтримкою різних верств населення. При цьому виділяє Станіславщину як центр збройного опору у західних областях УРСР. З’явилися також праці М. Вегеша, у яких комплексно висвітлювалася проблема руху опору утвердженню радянської репресивної системи на Закарпатті⁷⁶, які характеризуються використанням широкого масиву джерел. Останніми роками вітчизняна історична наука поповнилася цікавими працями О. Клименка про господарсько-фінансову діяльність ОУН і УПА⁷⁷. На його думку, “бофони – єдині документи, що найбільш повно віддзеркалюють матеріальну основу діяльності підпілля”, при цьому підкреслено принцип добровільності та використання світового досвіду, не виходячи за загальноприйняті рамки⁷⁸.

Однією з найбільш цікавих монографій нашого часу є праця О. Пагірі, в якій висвітлюються питання взаємин ОУН і УПА з представниками Угорських офіційних сил⁷⁹.

В останнє десятиріччя також опубліковано чимало статей у періодичних виданнях України, в яких розглядаються окремі аспекти діяльності Карпатського краю ОУН. Для цих досліджень притаманне неупереджене розкриття питань діяльності та боротьби визвольного руху. Розвідки про діяльність окремих підрозділів УПА, що діяли у Карпатському краї ОУН і входили до складу ВО “Говерля”, підготували львівській історик Р. Забілій, а також дрогобицький історик М. Галів⁸⁰. З позицій сьогодення М. Поліковський аналізує боротьбу радянської міліції проти визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1944 – 1950 рр.)⁸¹. Відзначимо також узагальнювальну працю К. Науменка про карально-репресивну систему на Львівщині та її участь у радянзації території⁸².

Скрупульозну роботу присвячену підпільникам і повстанцям, нагородженим найвищими нагородами в тому числі і у Карпатському краї підготував В. Манзуренко⁸³. Пізнавальне значення має також спільна публікація В. Ковальчука із згаданим вище дослідником В. Огородніком, що аналізує невідому та важкодоступну (бо зберігається у справах із грифом “Цілком таємно”) кореспонденцію керівників націоналістичного руху⁸⁴. Знання про функціонування медичної служби доповнюють Л. Коваль, А. Кравець⁸⁵. Проблема поширення впливу і організаційної мережі на Східній Україні присвячені праці ряду інших сучасних дослідників⁸⁶.

Водночас потрібно згадати розвідку І. Патриляка та О. Пагірі, що має за мету дослідити участь сербів у національно-визвольному русі, зокрема постать Т. Гачіча (діяв на теренах Карпатського краю) у контексті спроб налагодження співпраці українських націоналістів із сербським антикомуністичним рухом⁸⁷. Окремі аспекти існування мережі криївок відображені у праці М. Паньківа⁸⁸. Варто згадати хоча і невелике за обсягом, проте доволі важливе для висвітлення питання використання внутрішніх військ НКВС-МДБ-МВС дослідження З. Пальського⁸⁹.

Цінними та актуальними для нас є дослідження сучасних українських науковців, які безпосередньо висвітлюють найрізноманітніші аспекти функціонування визвольного руху, а саме: О. Безносюка⁹⁰, М. Войцеховського⁹¹, В. Дзьобака⁹², О. Дмитерка⁹³, В. Ідзя⁹⁴, В. Ільницького⁹⁵, В. Ковалика⁹⁶, А. Козицького⁹⁷, С. Лесіва⁹⁸, М. Леськіва⁹⁹, І. Марчука¹⁰⁰, Л. Онишко¹⁰¹, Я. Примаченко¹⁰², М. Посівнича¹⁰³, Ю. Романишина¹⁰⁴, М. Романюка¹⁰⁵, М. Сеньківа¹⁰⁶, В. Трофимовича¹⁰⁷, І. Фостія¹⁰⁸, Ю. Щура¹⁰⁹, Б. Яроша¹¹⁰.

За роки незалежності помітно зріс інтерес до історії рідного краю. З'являються праці, в яких описуються окремі фрагменти з історії певного населеного пункту. Історія розгортання підпільного руху, а також мартирологи учасників національно-визвольних змагань 40 – 50-х років ХХ ст. висвітлюються у краєзнавчій роботі. На жаль, ці праці, як правило, пишуться не істориками, джерельна база їх, зазвичай, дуже обмежена, у них відсутній критичний підхід. І все ж вони мають велике значення, оскільки написані на основі спогадів та інформації, якої немає в архівних установах. Тому їх потрібно використовувати, але при належному критичному опрацюванні.

Допомагає комплексному дослідженню низка краєзнавчих нарисів про історію різних населених пунктів і регіонів. Потрібно відзначити, що автори таких робіт (переважно написаних на основі спогадів), очевидно через незнання структури і особливостей розвитку підпільного руху, допускають суттєві помилки у датуванні подій, посадах керівників підпілля тощо. Однак такі праці містять значний інформативний матеріал, але потребують ретельної перевірки. Водночас потрібно відзначити і їх позитивні сторони: автори (переважно мешканці певних місцевостей) мають доступ не лише до збору свідчень, фотосвітлини, але й до, наприклад, метричних книг, які зберігаються у районних центрах, й завдяки цьому уточнюють місця, дати народжень, батьків тощо. Звісно, дослідник, який здійснює узагальнення діяльності українського визвольного руху на рівні цілого краю, не має змоги самостійно це зробити. Важливі, переважно локального змісту, відомості зібрані, опрацювали й опублікували краєзнавці та безпосередні учасники національно-визвольної боротьби ОУН і УПА. У цьому плані суттєвою допомогою при вивченні національно-визвольного руху у Карпатському краї ОУН є історико-краєзнавчі праці з Дрогобицької¹¹¹, Закарпатської¹¹², Івано-Франківської¹¹³, Чернівецької¹¹⁴ округ. Слід згадати, що коротка біографія першого крайового провідника Ярослава Мельника-“Роберта” була опублікована ще у той час, коли тривала визвольна боротьба¹¹⁵.

Згадані і не згадані вище наукові та краєзнавчі дослідження почасти висвітлюють діяльність ОУН в окремих населених пунктах чи районах, подаючи біографії провідників та референтів ОУН, однак інформація в них з об'єктивно-суб'єктивних причин відзначається помилковістю, суперечливістю, тому вимагає ретельної перевірки.

Під час дослідження Карпатського краю ОУН вагому допомогу надають фундаментальні видання із серії “Реабілітовані історією”, започаткованої ще у 1992 р., які вийшли у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій областях¹¹⁶.

Вони містять інформацію про тисячі осіб, які брали участь у визвольній боротьбі, були репресовані, чим суттєво допомагають вивчати стан кадрів, їхні біографічні дані.

Окремо слід сказати про ряд мартирологів, списків загиблих, довідників-пошуківців, які публікуються і мають довідкове значення для дослідження проблеми характеристики керівного складу підпілля, допомагають реконструювати кадровий склад, ідентифікувати невідомих повстанців у Дрогобицькій¹¹⁷, Закарпатській¹¹⁸, Івано-Франківській¹¹⁹, Чернівецькій областях, території яких охоплював Карпатський край¹²⁰. Доволі важливе значення має тритомне видання Н. Мудрої, присвячене участі українського жіноцтва у визвольній боротьбі 1940 – 1950-х років¹²¹. Джерелом для вивчення кадрового наповнення ВО “Говерля” є праця М. Андрусяка¹²².

Праці сучасних українських дослідників характеризуються прагненням об’єктивно дослідити діяльність ОУН і УПА, визначити їх роль у боротьбі за Українську державу, звільнити цю сторінку вітчизняної історії від ідеологічних штампів та фальсифікацій, породжених радянською історіографією. На жаль, і в добу незалежності продовжують з’являтися псевдонаукові праці, у яких зберігається радянський концептуальний підхід до висвітлення діяльності українського визвольного руху¹²³. Виникає враження, що ці “дослідження” написані не у добу незалежності, а в 50–60 роки ХХ ст. у СРСР. У цьому контексті потрібно згадати роботу В. Поліщука, який у кращих традиціях радянської історіографії продовжує грубо перекручувати факти, зосереджує увагу на “злочинній сутності” ОУН і УПА¹²⁴. Більше того, В. Поліщук, критикуючи український націоналізм, взагалі прирівнює його до шовінізму, обґрунтовуючи концепцію утисків та обмежень усього неукраїнського населення, усунення його від усіх органів управління.

У такого типу працях використовуються не лише ті самі звинувачення, але й наводяться однакові сфальсифіковані чи вирвані з контексту аргументи. Як і в радянській історіографії, основними звинуваченнями ОУН та УПА є співпраця з німецькими фашистами, а пізніше зі спецслужбами західних держав, прирівнювання ідеології українського націоналізму до нацизму. З-поміж таких праць можемо назвати роботу двох дніпропетровських істориків В. Іваненка та В. Якуніна¹²⁵. Ця робота написана з позицій радянської історичної науки, навіть із збереженням тодішньої офіційної термінології. Їй притаманні необ’єктивність, однобічне висвітлення історії та історіографії ОУН і УПА, некоректність висновків і тверджень. На думку С. Кульчицького, дослідження, в яких основним є завдання “морально знищити українських націоналістів, завжди спиралися на просіяну під певним кутом зору і надзвичайно вузьку документальну базу”¹²⁶. Для істориків дуже важливо реагувати на такі праці, даючи їм гідну оцінку.

Четверту групу становлять праці зарубіжних істориків. До історії діяльності ОУН зарубіжні дослідники завжди ставилися з неабиякою цікавістю. Серед них можна виділити праці польських, російських, білоруських та західних (північноамериканських, західноєвропейських) дослідників. Одразу ж варто відзначити, що більшою мірою праці зарубіжних авторів не позбавлені недоліків, тому потребують ретельної перевірки та критичного аналізу. Як у сучасній українській, так і зарубіжній історичній науці комплексні дослідження з історії функціонування Карпатського краю ОУН відсутні. Окремі, фрагментарні дані про визвольний рух на цих теренах, які містяться в працях зарубіжних дослідників, аж ніяк не можна вважати цілісним дослідженням. Особливою активністю у справі написання праць, присвячених визвольному руху, вирізняються польські історики. Цю групу дослідників умовно можна поділити на

дві. Праці, які писалися у 50–80-х рр. ХХ ст., коли польська історична наука йшла в офіційному фарватері радянської історіографії, тому мають чітке антинаціоналістичне забарвлення. У цей час основною сюжетною лінією, яка проходила у польській комуністичній історіографії, як і в радянській, передовсім був наголос на співпрацю націоналістів з фашистською Німеччиною, водночас робилися різні ідеологічні звинувачення¹²⁷. При цьому, свій відбиток на позицію істориків поклало загострення протистояння періоду Другої світової війни. Для всіх досліджень цього періоду характерна відверта антиукраїнська спрямованість. Особливим українофобським характером відрізняються праці Е. Пруса¹²⁸.

Після 1991 р. активізувалися дослідження українсько-польських відносин. Почали з'являтися більш об'єктивні, хоч і не позбавлені тенденційності дослідження (відносини українського визвольного руху із Німеччиною) Г. Мотики та Р. Внука, Т. Ольшанського, Ч. Партача, Р. Тожецького, М. Сівіцького¹²⁹. Для робіт цього періоду характерне намагання виважено підходити до вивчення причин та наслідків, робити об'єктивні висновки щодо українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. В окремих навіть визнавалася визвольна боротьба українського народу. Налагодження конструктивних стосунків у вивченні українсько-польських питань розпочалося у середині 1990-х років.

Оригінальною, написаною із залученням архівів Польщі і Чехословаччини, є колективна монографія про боротьбу СБ ОУН проти спецслужб цих країн¹³⁰. У цьому контексті для нас є актуальними дослідження І. Галагіди, Р. Внука¹³¹. Саме вони містять важливий матеріал про спільну роботу польських і радянських спецслужб зі створення легендарної сітки зв'язку між підпіллям на Дрогобиччині із закордонними частинами ОУН.

Варто зазначити, що польські історики активізували свою пошукову діяльність у 2003 році (до 60-річчя волинських подій) та 2013 році (70-річчя подій на Волині). При цьому зауважимо, якщо перша річниця пройшла відносно у спокійному діалозі, то наступна вже відзначена значно різкішими висновками, що нагадало повернення у радянську історіографію. Звісно, ці події супроводжувалися появою монографічних досліджень з історії українсько-польського конфлікту того періоду та місця у ньому структур українського визвольного руху.

До наступної річниці трагічних подій спільної історії з'явилася праця польського історика Гжегожа Мотики (якого до цього вважали незаполітизованим), у якій автор намагається довести український геноцид щодо поляків у 1943 – 1944 рр. Невідомо, що змінило погляди знаного історика і змусило підтримати лінію польських правих політичних партій¹³². Потрібно також згадати про нову підготовлену польською стороною книгу (упорядковану Р. Недзельком), яка доповнює та відстоює ще радянську концепцію геноциду поляків українцями¹³³.

Попри те, що праці польських істориків не містять важливих, невідомих даних про історію функціонування Карпатського краю, однак є важливими з огляду на вивчення причин конфлікту і позицій щодо нього польської сторони.

Дослідники Чехословаччини ще у період існування Радянського Союзу також приділяли увагу українському визвольному рухові¹³⁴. Так, хоча і невелику, проте важливу інформацію про рейди відділів УПА, зокрема із території Карпатського краю ОУН, містить монографія чеського історика Яни Фіяли¹³⁵. Ця праця не позбавлена недоліків, оскільки її авторці не вдалося підійти неупереджено до висвітлення діяльності українського визвольного руху.

Ще однією групою дослідників, які з величезним інтересом ставляться до діяльності ОУН та УПА, є російські автори. Гострою залишається проблема діяльності ОУН і УПА у російській історичній науці. У загальній масі ці роботи не позбавлені тенденційності, а подекуди й відвертого антиукраїнського спрямування. Навіть зараз у Росії з'являються “наукові” дослідження, у яких присутні ті самі ідеологічні штампи, що й у працях радянських авторів¹³⁶. Яскравим прикладом таких праць, що побудовані на антиукраїнських позиціях, є дослідження Ю. Козлова. У ньому даються цілком недостовірні та спрепаровані факти, характерні для офіційної радянської історичної науки з питань діяльності визвольного руху¹³⁷. У кращих традиціях радянської історіографії продовжує працювати російській автор О. Смыслов¹³⁸. Він намагається довести, що вище керівництво ОУН було злочинним, для “доказу” чого окремо виділяє методи і форми тортур щодо польського населення та “інакомислячих”. У більшості цих праць автори класично звинувачують український визвольний рух у боротьбі проти радянської сторони та заперечують його масовий характер.

До слова, на відміну від польської історичної науки та істориків, які пішли на діалог для спільного вивчення складних питань (проведення конференцій, семінарів тощо), російські історики не мають жодного наміру для проведення спільних заходів з вивчення та вироблення об'єктивної позиції щодо діяльності визвольного руху та загалом питань Другої світової війни. Взявши на озброєння радянську концепцію вивчення національно-визвольного руху, продовжують “творити”.

Поряд з цим з'являються роботи, в яких більш об'єктивно оцінюється діяльність ОУН та УПА. Зокрема, російський історик М. Семиряга у дослідженні “Коллабораціонизм: Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны” хоча і говорить про так званий “український колабораціонізм”, проте визнає, що боротьба визвольного руху набрала масового характеру¹³⁹. Свою позицію аргументує залученням значної кількості джерельних матеріалів. Іншим “великим” досягненням цієї книги є визнання злочинів, які здійснювали репресивно-каральні органи.

Найбільш яскравою працею є книга науковця С. Ткаченка, яка побачила світ у 2000 р. – “Повстанська армія: тактика боротьби”¹⁴⁰. Попри доволі обмежену джерельну базу, автор досить добре аналізує партизанську тактику боротьби УПА, показує процес її створення та структуру, окремо зупиняється на напрямках бойової та пропагандистської діяльності, при цьому останню називає психологічною війною. Загалом автор високо оцінює боротьбу ОУН та УПА.

Пізнавальне значення має також дисертаційне дослідження Віктора Земскова, присвячене питанням причин виникнення, існування такого притаманного для радянської дійсності явища, як спецпоселенці. Праця наповнена значною статистичною інформацією, містить підсумкові відомості і про виселених українських націоналістів¹⁴¹.

До праць із якісно новим підходом до розкриття проблеми зараховуємо дослідження О. Гогуна, яке стало чи не першою спробою неупередженого погляду на діяльність українських націоналістів¹⁴². У ньому автор розкриває двофронтову боротьбу націоналістичного руху за відновлення незалежної держави. Загалом слід сказати, що дослідження історії ОУН та УПА на пострадянському просторі не набуло великого поширення. Зрозуміло, що найбільше це питання висвітлюється у працях російських авторів. Натомість у білоруській історіографії воно відображено недостатньо. Після розпаду Радянського Союзу білоруська історична наука почала розвиватися уже не у фарватері російської, а самостійно. Хоча в останні роки інтерес з боку дослідників

значно зріс і праці стали науково об'єктивнішими¹⁴³. Це переважно стосується етапу діяльності націоналістів у період Другої світової війни. Потрібно сказати, що попри поступовий відхід від офіційного радянського трактування продовжують з'являтися антинаціоналістичні праці із відвертим негативним ставленням до українського визвольного руху¹⁴⁴. Деякі праці й надалі розкривають заявлений радянський міф про знищення євреїв у роки Другої світової війни¹⁴⁵.

Найяскравішим англomовним виданням, присвяченим питанням українського націоналізму, є робота Дж. Армстронга "Український націоналізм"¹⁴⁶. Автору, завдяки залученню великої кількості різноманітних джерел, вдалося виробити оригінальний погляд на ідеологію українського націоналізму. Проте він окремо не зупинявся на діяльності Карпатського краю ОУН, натомість праця має важливе значення з огляду на розкриття формування і трактування націоналістичної ідеології. Інший англomовний дослідник Джефрі Бердз, використовуючи не лише доступні документи, які зберігаються за кордоном, але й численні матеріали з українських і російських архівів, розкриває основні форми використання агентури радянськими репресивно-каральними органами проти українського визвольного руху¹⁴⁷. Потрібно також згадати і про іншу працю цього дослідника, присвячену участі жінок у визвольному русі, а також масштабну агентурну роботу та залучення до неї жіноцтва, у якій чітко простежуються та узалежнюються успіхи репресивно-каральних органів у боротьбі із підпіллям та використанням агентури з-поміж учасниць підпілля¹⁴⁸.

Питання українсько-польського протистояння знайшли відображення у працях американського дослідника Т. Снайдера. У своїх роботах він обґрунтовує і відстоює концепцію застосування ОУН етнічних чисток щодо інших національностей, використовуючи при цьому термін "українсько-польська громадянська війна"¹⁴⁹.

Інший канадський історик (українського походження), професор історії Східної Європи Альбертського університету Джон-Пол Химка у своїх працях відстоює концепцію про масові єврейські погроми, інші військові злочини, ствердно приписуючи їх українському визвольному рухові, звинувачуючи останній також у репресивній політиці, вбивствах радянських активістів, симпатиків¹⁵⁰.

Праці зарубіжних істориків, незважаючи на низку суперечливих даних та необ'єктивних оцінок, доповнюють інформацію про діяльність визвольного руху. Проте лише нещодавно зарубіжні автори у своїх працях вийшли на інший, більш об'єктивний науковий рівень дослідження. Тому, користуючись цією літературою, слід критично ставитись до інформації, а особливо висновків, які містяться в них.

Отже, сучасна українська історіографія відзначається якісно новим рівнем, порівняно з радянською. На перший план вийшли об'єктивність, неупередженість, використання широкої джерельної бази. Проте у дослідженнях з історії українського національно-визвольного руху проблема діяльності Карпатського краю ОУН ще не знайшла повного відображення. Незважаючи на те, що окремі аспекти теми висвітлено в історичній літературі, спеціального комплексного дослідження на сьогодні немає.

¹ Здіорук С. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945 – 1998 рр.) / Сергій Здіорук, Людмила Гриневич, Олена Здіорук. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – 173 с.; Лисенко О. Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. Бібліографічний показчик публікацій 1998 – 2002 років / Олександр Лисенко, Олександр Марущенко. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. – 202 с.

² Євдокименко В. Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму / В. Ю. Євдокименко. – К.: Наукова думка, 1967. – 213 с.; Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму / [відп. ред. Скаба А. Д]. – К.: Наукова думка, 1974. – 240 с.

³ Советская историография / [под. ред. Ю. Н. Афанасьева]. – Москва: РГГУ, 1996. – С. 37.

⁴ Мануїльський Д. З. Українсько-німецьки націоналісти на службі у фашистської Німеччини [Текст]: доповідь 6-го січня 1945 року на нараді учителів західних областей України / Д. З. Мануїльський. – К.: Українське державне видавництво, 1946. – 24 с.

⁵ Беляєв В. Під чужими прапорами. Памфлети / Володимир Беляєв, Михайло Рудницький. – Київ: Радянський письменник, 1956. – 254 с.; Беляєв В. Я звинувачую! Нариси й памфлети / Володимир Беляєв. – Київ: Політвидав України, 1980. – 154 с.; Дудикевич Б. Українські буржуазні націоналісти – найманці міжнародного імперіалізму / Б. Дудикевич, Я. Вігошинський. – Львів, 1952. – 59 с.; Чередниченко В. Анатомія зради: Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму / Віталій Чередниченко. – Київ: Політвидав України, 1978. – 334 с.; Чередниченко В. Націоналізм проти нації / Віталій Чередниченко. – Київ: Видавництво політичної літератури, 1972. – 191 с.; Дмитрук К. Приречені: Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції / Клим Дмитрук. – Львів: Видавництво “Каменярь”, 1981. – 326 с.; Дмитрук К. Безбатченки / Клим Дмитрук. – Львів: Видавництво “Каменярь”, 1974. – 240 с.; Даниленко С. Дорогою ганьби і зради: історична хроніка / Сергій Даниленко. – Київ: Наукова думка, 1970. – 356 с.; Масловський В. В боротьбі з врагами соціалізму. Очерки історії класової боротьби на селі в період построєння основ соціалізму в західних областях України. 1939–1950 гг. / Віталій Масловський. – Львів: Вища школа, 1984. – 187 с.; Масловський В. Дорога в безодню / Віталій Масловський. – Львів: Видавництво “Каменярь”, 1978. – 208 с.; Масловський В. Жовто-блакитна мафія (Про злочиня українських буржуазних націоналістів) / Віталій Масловський. – Львів: Каменярь, 1975. – 144 с.

⁶ Киричук Ю. Історіографія Української повстанської армії / Юрій Киричук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич: НВЦ “Каменярь”, 2002. – С. 92–109.

⁷ Керч О. Спогад про Катрусю Зарицьку / Оксана Керч // Америка (Філадельфія). – 1986. 22 жовтня. – С. 3.

⁸ Поліщук О. Український буржуазний націоналізм і його “теорія” держави / Олександр Поліщук. – Київ: Вища школа, 1986. – 160 с.

⁹ Тимошенко О. Під чужими порогами / Олександр Тимошенко. – Київ: Товариство “Україна”, 1973. – 31 с.; Трошинський В. Найманці фашизму (Українські буржуазні націоналісти на службі гітлерівців у міжвоєнний період 1921 – 1939) / Володимир Трошинський. – Київ: Наукова думка, 1981. – 139 с.; Чумак В. Метаморфози ОУН–УПА / Владимир Чумак // Под знаменем ленинізму. – 1990. – № 22. – С. 71–79; Чумак В. Метаморфози ОУН–УПА / Владимир Чумак // Под знаменем ленинізму. – 1990. – № 23. – С. 68–78.

¹⁰ Радянська енциклопедія історії України. – Т. 3. – Київ: АН УРСР, 1971. – С. 294.

¹¹ Історія Української РСР: у восьми томах, десяти книгах. – Т. 7. – Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941 – 1945). – Київ: Наукова думка, 1977. – С. 156, 157, 304.

¹² Шульженко Б. Украинские буржуазные националисты / Борис Шульженко, Иван Хамазюк, Віталій Данько. – Москва: Высшая школа Комитета государственной безопасности при Совете министров СРСР имени Ф. Дзержинского, 1963. – 290 с.

¹³ Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу / [В. О. Замлинський та ін.]. – К.: Наукова думка, 1984. – 238 с.

¹⁴ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. Том 1. Радянська Україна в період відбиття віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР і підготовки умов для корінного перелому в війні (червень 1941 р. – листопад 1942 р.) – К.: Вид-во. політ. літератури України, 1967. – 552 с.; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. Т. 2. Радянська Україна в період корінного перелому в ході

Великої Вітчизняної війни (листопад 1942 р. – 1943 р.) – К.: Вид-во. політ. літератури України, 1968. – 519 с.

¹⁵ Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Ч. 1. Німецька окупація України: Репринтне вид. / Микола Лебедь. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1993. – 208 с.

¹⁶ Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942 – 1952: Документи і матеріали / Петро Мірчук. – Мюнхен: Ціцерон, 1953. – 319 с.

¹⁷ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія / Лев Шанковський // Історія Українського війська. – Вінніпег, 1953. – С. 634–793; Шанковський Л. Українська Повстанська Армія / Лев Шанковський // Історія українського війська (1917–1995) [упоряд. Ярослав Дашкевич]. – Львів: Видавництво “Світ”, 1996. – С. 482–695; Шанковський Л. УПА на Стрийщині / Л. Шанковський // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долинищини, Рожнітивщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк; Торонто; Париж; Сідней, 1990. – Том I. – С. 193–218; Шанковський Л. У.П.А. та її підпілля література / Лев Шанковський. – Філадельфія: Америка, 1952. – 12 с.; Шанковський Л. Великий рейд УПА 1947–1948. За історичну оцінку Акту 30 червня 1941 р. / Лев Шанковський // Альманах “Гомін України”. – Торонто: [б.в.], 2001 – С. 47–63; Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж-Нью-Йорк-Львів: Наукове т-во ім. Шевченка у Львові, 1993. – 670 с. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж-Нью-Йорк-Львів: Наукове т-во ім. Шевченка у Львові, 1993. – 670 с. (монографія вийшла друком 1986 р. у Парижі французькою мовою, а 1993 р. – у Львові в перекладі українською).

¹⁸ Tys-Krokhmaluk Y. UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II / Y. Tys-Krokhmaluk. – New York: Vantage press, 1972. – 447 p.

¹⁹ Україна в Другій світовій війні у документах: збірник німецьких архівних матеріалів (1941 – 1942) / [упоряд. В. М. Косик]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1997. – Т. 1. – 384 с.; Україна в Другій світовій війні у документах: збірник німецьких архівних матеріалів (1941 – 1942) / [упоряд. В. М. Косик]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1998. – Т. 2. – 384 с.; Україна в Другій світовій війні у документах: збірник німецьких архівних матеріалів (1942 – 1943) / [упоряд. В. М. Косик]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – Т. 3. – 384 с.; Україна в Другій світовій війні у документах: збірник німецьких архівних матеріалів (1944 – 1945) / [упоряд. В. М. Косик]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2000. – Т. 4. – 368 с.

²⁰ Мудрик-Мечник С. В підпіллі революційної ОУН. – Львів: Фенікс Лтд, 1993. – 144 с.; Мудрик-Мечник С. Закордонні частини Організації українських націоналістів (Причинки до історії) / С. Мудрик-Мечник. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1995. – 152 с.; Мудрик-Мечник С. Служба безпеки революційної ОУН у боротьбі з НКВД–НКГБ–МГБ–КГБ / С. Мудрик-Мечник. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1994. – 128 с.; Мудрик-Мечник С. У боротьбі проти московської агентури / С. Мудрик-Мечник. – Мюнхен: Українське видавництво, 1989. – 317 с.; Мудрик-Мечник С. Революційна ОУН під проводом С. Бандери / С. Мудрик-Мечник. – Стрий: Т-во “УВІС”, 1993. – 94 с.

²¹ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943 – 1949: Довідник перший / Петро Содоль. – Нью-Йорк: [б.в.], 1994. – 199 с.; Содоль П. Українська Повстанча армія 1943 – 1949. Довідник другий / Петро Содоль. – Нью-Йорк: [б.в.], 1995. – 295 с.

²² Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА) / Володимир Макар // *Визвольний шлях*. – 1982. – Кн. 5. – С. 536–544; Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА) / Володимир Макар // *Визвольний шлях*. – 1982. – Кн. 6. – С. 664–670; Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА) / Володимир Макар // *Визвольний шлях*. – 1982. – Кн. 7. – С. 790–798; Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН / Володимир Макар // *Визвольний шлях*. – 1982. – Кн. 8. – С. 943–948; Макар В. Ярослав Старух – лицар Золотого Хреста Заслуги / Володимир Макар // Альманах “Гомін України” на рік 1987. – Торонто, 1987. – С. 54–64.

²³ Большевизм і визвольна боротьба. Збірник статей. – Мюнхен, 1957. – 460 с.

²⁴ Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – Київ: Наукова думка, 2005. – 54 с.

²⁵ Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. – 496 с.

²⁶ Веденєєв Д. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі міжнародного гуманітарного права / Д. Веденєєв, О. Лисенко // *Український історичний журнал*. 2007. – травень–червень. – № 3 (474). – С. 46–66.

²⁷ Лисенко О. Терористична тактика в діяльності ОУН та УПА / Олександр Лисенко, Тамара Вронська // *Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси* / НАН України; Інститут історії України [відп. ред. В. А. Смолій]. – Київ: Наукова думка, 2002. – С. 656–676.

²⁸ Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд / Григорій Касьянов. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 63 с.; Касьянов Г. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз / Григорій Касьянов // *Український історичний журнал* (УІЖ). – 2004. – № 1. – С. 29–42; Касьянов Г. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз / Григорій Касьянов // *Український історичний журнал*. – 2004. – №2. – С. 68–81.

²⁹ Баран В. Теорія тоталітаризму: генеза і сутність / Володимир Баран // *Сучасність*. – Київ, 1996. – № 9. – С. 57–66; Баран В. Україна: новітня історія 1945 – 1991 / Володимир Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.; Даниленко В. Сталінізм на Україні: 20 – 30-і роки / Віктор Даниленко, Георгій Касьянов, Станіслав Кульчицький. – Київ: Либідь, 1991. – 380 с.; Кульчицький С. Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези) / С. Кульчицький // *Український історичний журнал*. 2007. – листопад – грудень. – № 6 (477). – С. 181–217; Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944 – 1945 рр. / Степан Макарчук // *Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів* [гол. ред. кол. Ярослав Ісаєвич, упоряд. і відп. ред. Юрій Сливка] (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – Львів, 2004. – С. 210–223; Шаповал Ю. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні) / Юрій Шаповал. – Київ: Україна, 1994. – 280 с.; Шаповал Ю. Війна після війни / Юрій Шаповал // *Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів* / [гол. ред. кол. Ярослав Ісаєвич, упоряд. і відп. ред. Юрій Сливка] (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – Львів, 2004. – С. 184–200.

³⁰ Кульчицький С. Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези) / С. Кульчицький // *УІЖ*. 2007. – листопад – грудень. – № 6 (477). – С. 183.

³¹ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / Олег Баган. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 1994. – 192 с.

³² Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття / Юрій Киричук. – Львів: ЛДУ імені Івана Франка, 2000. – 304 с.; Киричук Ю. Український національний рух 40 – 50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Юрій Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.

³³ Киричук Ю. Український національний рух 40 – 50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Юрій Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – С. 414–415.

³⁴ Киричук Ю. Мобілізація населення західних областей України до Червоної Армії під час німецько-радянської війни та ОУН–УПА / Юрій Киричук // Військово-науковий вісник. Вип. 3. – Львів, 2001. – С. 47–59; Киричук Ю. Ставлення ОУН – УПА до мобілізації населення Західних областей України в Червону армію (січень 1944 – травень 1945 р.) / Юрій Киричук // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 25–36. – Львів: [б.в.], 2000. – С. 344–353.

³⁵ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша / Іван Білас. – Київ: Либідь; Військо України, 1994. – 432 с.

³⁶ Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках / Анатолій Русначенко. – Київ: Університетське видавництво “Пульсари”, 2002. – 519 с.

³⁷ Русначенко А. За Україну, проти більшовицької тоталітарної імперії СРСР: Служба безпеки ОУН / А. Русначенко // Мандрівець. 2005. – 2(55) березень–квітень. – С. 14–20.

³⁸ Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів 1920 – 1956. Історико-архівні нариси. – Т. 1. Від Української військової організації до Організації українських націоналістів. 1920 – 1942 / А. В. Кентій. – К.: [б.в.], 2005. – 332 с.

Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946 – 1956 рр.) / Анатолій Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.; Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів (1920 – 1941 рр.) / Анатолій Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. – 201 с.; Кентій А. Українська повстанська армія в 1942 – 1943 рр. / Анатолій Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – 287 с.; Кентій А. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. / Анатолій Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.

³⁹ Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940 – 1942 роках / І. К. Патриляк. – Київ: [б.в.], 2004. – 513 с.; Патриляк І. Старшинські й підстаршинські школи УПА в 1943 – 1944 рр. / Іван Патриляк // Визвольний шлях. Кн. 4 (673). – Травень 2004. – Річник 57. – С. 92–106; Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 590 с.; Патриляк І. “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.): монографія Іван Патриляк. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.; Патриляк І. “Щоденний хліб” курсантів УПА: житлове, матеріально-технічне, продовольче та медичне забезпечення старшинських та підстаршинських шкіл УПА (1943 – 1944) // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2004. – Зб. 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – Львів, 2003. – С. 246–259.

⁴⁰ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Іван Лисяк-Рудницький / [пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиця, Г. Киван, Е. Панкеева]. – У 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

⁴¹ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини / Володимир В'ятрович. – Торонто–Львів: Видавництво Літопису УПА, 2001. – 204 с.

Забілий Р. Підготовка та забезпечення маршів і постоїв рейдууючи відділів УПА / Руслан Забілий // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Збірник 6. – Львів: Видавництво “Мс”, 2006. – С. 170–183; Манзуренко В. Рейд УПА в Румунію 1949 р. / В. Манзуренко, В. Гуменюк. – Львів-Рівне: Бібліотека журналу “Однострій”, 2007. – 56 с.

⁴² В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947 / В. М. В'ятрович. – К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2011. – 288 с.; В'ятрович В. Спроби українсько-польського порозуміння в роки Другої світової війни. Позичі сторін / Володимир В'ятрович // Український визвольний рух. – 2003. – Зощ. 2: Українсько-польський конфлікт в 30 – 40-ві роки ХХ ст. – С. 128–138.

⁴³ Стародубець Г. Українське повстанське заплілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років) / Галина Стародубець. – Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 527 с.

⁴⁴ Стародубець Г. Господарська діяльність повстанського заплілля в 1944 році / Г. Стародубець // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Л. Українки. – Луцьк, 2004. – Вип. 9. – С. 70–75; Стародубець Г. Діяльність Українського Червоного Хреста в контексті функціонування повстанського заплілля в 1944 році / Г. Стародубець // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2005. – Вип. 5. – С. 50–56; Стародубець Г. Прояви сексотництва у повстанському запліллі в 1944 – 1945 рр. / Г. Стародубець // Мандрівець. – Тернопіль, 2006. – Вип. 1(60). – С. 19–22; Стародубець Г. Суспільно-політичні чинники формування морально-психологічного клімату у повстанському запліллі (1944 – 1945) / Галина Стародубець // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2007. – Збірник 11. – С. 119–137.

⁴⁵ Стародубець Г. М. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі на Волині в період Другої світової війни (1941 – 1943 рр.) / Г. М. Стародубець. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 144 с.

⁴⁶ Українське повстанське заплілля – контрольована УПА територія, на якій вибудовувалася структурована система воєнно-господарського комплексу базисних і похідних функцій місцевого населення як суб'єкта українського повстанського руху. Ядром, керівною політичною силою заплілля виступало підпілля, представлене організаційною мережею ОУН (б). Величезний матеріальний та моральний внесок повстанського заплілля у забезпечення якісного функціонування українського руху Опору дає підстави вважати його важливим структурним елементом останнього.

⁴⁷ Вовк О. Вступ // Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та заплілля 1943–1944. Документи і матеріали [упоряд. Олександр Вовк, Іван Павленко]. – Київ; Торонто, 1999. – С. XVI; Марчук І. До питання про утворення і організаційну побудову УПА на Волині / Ігор Марчук // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 415.

⁴⁸ Кентій А. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. / Анатолій Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – С. 86.

⁴⁹ Мороз В. Друкарня імені Лопатинського в Стрию / В. Мороз // Шпіцер В., Мороз В. Крайовий провідник Володимир Тимчій-“Лопатинський”. – Львів: Афіша, 2004. – С. 203–205; Мороз В. Вступ / Мороз В. Володимир Мороз // Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 12: Воєнна округа УПА “Буг”: Документи і матеріали. 1943 – 1952 [упоряд. Володимир Мороз, Олександр Вовк]. Книга 1. – Київ; Торонто: [б.в.], 2009. – С. 6–69; Мороз В. Друкарня імені Лопатинського в Стрию / Володимир Мороз // Крайовий провідник Володимир Тимчій-“Лопатинський”. – Львів: Афіша, 2004. – 256 с.; Мороз В. З листування членів Проводу ОУН (листопад 1944 – травень 1945) / Володимир Мороз // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 34–52; Мороз В. Закінчення збройної боротьби ОУН і УПА на українських землях / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – 2004. – Кн. 8. – С. 72–87; Мороз В. Підпільна преса ОУН і УПА на території Львівської області / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – 2001. – Кн. 9. – С. 44–48; Мороз В. Підпільна Українська Інформаційна Служба / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – 2001. – Кн. 6. – С. 65–72; Мороз В. Повідомлення про смерть Зиновія Тершаковця / Володимир Мороз // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2005. – Збірник 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у XX ст. – С. 28–34; Мороз В. Радіостанція ОУН-УПА “Вільна Україна” / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – 1998. – Кн. 3. – С. 307–317; Мороз В. Рецензія на працю. Григорій Демян. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики / Володимир Мороз // Історія Гуцуль-

щини. – Львів, 2000. – Т. 5. – С. 274–434. // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці Секції етнографії і фольклористики. – Том ССХЛІІ. – Львів, 2001. – С. 705–712; Мороз В. Розгортання повстанської боротьби на Буковині у 1944 році / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – Кн. 8 (641), серпень 2001. – Річник 54. С. 54–69; Мороз В. Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН / Володимир Мороз // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Коло, 2004. – Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – С. 205–234; Мороз В. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік) // Визвольний шлях. – 2000. – Кн. 6. – С. 54–72. Мороз В. Володимир Фрайт-“Владан”, “Жар”, “Карб” / В. Мороз // Шлях перемоги. – 2009. – Ч. 17. – 29 квітня. – С. 7; Мороз В. Григорій Дулін-“Всеволод”, “Максим” / В. Мороз // Шлях перемоги. – 2009. – Ч. 29. – 22 липня. – С. 7; Мороз В. Теодор Муйла-“Вуйко”, “Максим” / В. Мороз // Шлях перемоги. – 2009. – 19 серпня. – № 33 (2878). – С. 7 та ін.

⁵⁰ Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944 – 1950-і рр.) / Володимир Мороз // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич: НВЦ “Каменяр”, 2002. – С. 188–198.

⁵¹ Мороз В. Розгортання повстанської боротьби на Буковині у 1944 році / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – Кн. 8 (641), серпень 2001. – Річник 54. С. 54–69.

⁵² Дем'ян Г. Бандерівці / Григорій Дем'ян. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2000. – Кн. 1. – 130 с.; Дем'ян Г. Блзовський Михайло – “Сноб'як”, “Священик” / Григорій Дем'ян // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 10. – С. 65–66; Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин-“Лицар” / Григорій Дем'ян. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2003. – 646 с.; Дем'ян Г. Іван Шукатка “Сомко” / Григорій Дем'ян // Шлях перемоги. 17.09.1994. – № 438 (2110). – С. 5; Дем'ян Г. Михайло Соболяк-“Киданець” / Григорій Дем'ян // Шлях перемоги. – 1996. – 9 серпня. – С. 7; Дем'ян Г. Повстанська голгофа. Нариси про повстанців / Григорій Дем'ян // Хвилі Стрия. – Стрий: Щедрик, 1995. – С. 115–143; Дем'ян Г. Повстанський рух ОУН і УПА в 1940 – 1960-х / Григорій Дем'ян // Сколівщина. – Львів: [б.в.], 1996. – С. 136–196; Дем'ян Г. Тридцять шість років у підпіллі / Григорій Дем'ян // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 6. – С. 746–751.

⁵³ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) / Олександра Стасюк. – Львів: Центр досліджень визвольного руху; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. – 384 с.

⁵⁴ Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН на українських землях у 1944 – 1950-х роках / Олександра Стасюк // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 37. – Част. 2: Документи та матеріали. Рецензії та огляди. Наукове життя. – Львів, 2002. – С. 173–189; Стасюк О. Ідейно-політична стратегія ОУН (б) повоєнного періоду / Олександра Стасюк // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Збірник 8. – Львів, 2006. – С. 253–276; Стасюк О. Контроль за виготовленням та поширенням підпільних друкув у системі видавничо-пропагандистських структур ОУН (1944 – 1953) / Олександра Стасюк // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2007. – Збірник 11. – С. 95–118; Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН / Олександра Стасюк // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. – Збірник 15. – С. 63–118.

⁵⁵ Ільющин І. ОУН–УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів) / Ігор Ільющин. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. – 198 с.; Ільющин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні / Ігор Ільющин. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2001. – 289 с.; Ільющин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939 – 1945 рр.). – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 399 с.

⁵⁶ Льюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939 – 1945 рр.). – Київ: Вид-дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 381–382.

⁵⁷ Киричук Ю. Польський терор на українських землях / Юрій Киричук // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ століття. Історичні нариси. – Київ: Наукова думка, 2002. – С. 548–556; Киричук Ю. Ставлення ОУН – УПА до депортації українського і польського населення в 1944 – 1947 рр. / Юрій Киричук // Республіканець. – № 4. – С. 24–26; Киричук Ю. Відомості про політичні контакти УПА та АК на Закарпатті у 1945 р. / Ю. Киричук, К. Бондаренко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С. 543–549; Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни / Володимир Сергійчук. Видання друге, доповнене. – Київ: ПП Сергійчук М.І., 2009. – 200 с.; Ткачов С. Польсько-український трансфер населення 1944 – 1946 рр. Виселення поляків з Тернопілля / С. Ткачов. – Тернопіль, 1997. – С. 139.

Шишкін І. Українське питання в політиці польського підпілля в роки Другої світової війни / І. Шишкін // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2002. – Спецвипуск. – С. 292–304.

⁵⁸ Ільницький В. Польсько-українське протистояння у Карпатському краї ОУН (1943 – 1946) / Василь Ільницький // Співпраця СРС і Німеччини у міжвоєнний період та під час Другої світової війни: причини і наслідки: матеріали Міжнарод. наук.конф. / [упоряд.ред.-колегії]. – К.: НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2012. – С. 308–328; Ільницький В. Українсько-польське протистояння у 1943 – 1946 рр. (за матеріалами Дрогобицької області) / Василь Ільницький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття // НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; голова редколегії Ярослав Ісаєвич, упорядники Микола Литвин, Василь Футала. – Львів, 2008. – С. 399–405; Ільницький В. Українсько-польське протистояння на Дрогобищині у 1943 – 1944 рр. / Василь Ільницький, Микола Галів // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. 2009 1(79), січень – лютий. – С. 46–55; Ільницький В. Українсько-польське протистояння на теренах Дрогобищини (1943 – 1944 рр.): Документи і матеріали / Василь Ільницький, Микола Галів. – Дрогобич, 2008. – 60 с.

⁵⁹ Веденєєв Д. Меч і Тризуб: Нотатки до історії служби безпеки Організації Українських Націоналістів / Д. Веденєєв, В. Єгоров // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 2000. – № 2/4. – С. 485–503; Веденєєв Д. Меч і Тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – Київ: Генеза, 2006. – 408 с.

⁶⁰ Веденєєв Д. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА / Дмитрий Веденєєв. – Киев: К.И.С. – 208 с.; Веденєєв Д. Украинский фронт в войнах спецслужб: Исторические очерки / Дмитрий Веденєєв, Геннадий Биструхін. – Киев: “К.И.С.”, 2008. – 432 с.; Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 – 1980-ті роки: Монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – Киев: К.И.С., 2007. – 568 с.; Веденєєв Д. До формування багатовимірної моделі розуміння збройного конфлікту 1940 – 1950-х рр. у Західній Україні (геополітичний аспект) / Дмитро Веденєєв // Военна історія Галичини та Закарпаття. [відповідальні редактори: В. В. Карпов, В. І. Горелов, І. В. Мороз]. Збірник наукових праць. – Київ, 2010. – С. 740–746; Веденєєв Д. Меч і Тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – Київ: Генеза, 2006. – 408 с.; Веденєєв Д. В. Розвіяні міфи. Історичні нариси і статті / Д. В. Веденєєв, С. В. Шевченко. – Київ: Фенікс, 2010. – 576 с.; Веденєєв Д. “Повстанська розвідка діє точно й відважно...”. Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940 – 1950-ті роки: Монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – Киев: К.И.С., 2006. – 568 с.

⁶¹ Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 – 1980-ті роки: Монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – Киев: К.И.С., 2007. – С. 466.

⁶² Єфименко В. Кадровий склад спеціального підрозділу ОУН (Б): спроба аналізу / Валерій Єфименко // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науково-документальний журнал. 1999.

– № 1/2(10/11). – С. 443–456; Єфименко В. Організація діяльності спецпідрозділу ОУН(Б) на західноукраїнських землях після Другої світової війни / Валерій Єфименко // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науково-документальний журнал. – 2001. – № 2(17). – С. 502–519; Єфименко В. Тактика і методи роботи працівників спеціального підрозділу ОУН(Б) / Валерій Єфименко // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науково-документальний журнал. – 2000. – № 2/4(13/15). – С. 504–514.

⁶³ Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / [упоряд. Лисенко Олександр, Іван Патриляк]. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 254 с.; Антонюк Я. Діяльність служби безпеки ОУН. Історико-красознавче видання / Ярослав Антонюк. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 176 с.

⁶⁴ Косик В. Спецоперації НКВД–КГБ проти ОУН: боротьба Москви проти українського націоналізму 1933 – 1943. Дослідження методів боротьби. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2009. – 160 с.

⁶⁵ Іщук О. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН / Олександр Іщук, Валерій Огороднік. – Коломия: “Вік”, 2010. – 196 с.

⁶⁶ Іщук О. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН / Олександр Іщук, Валерій Огороднік. – Коломия: “Вік”, 2010. – С. 166.

⁶⁷ Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939 – 1953 рр.): Монографія / Й. Е. Надольський. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – 260 с.

⁶⁸ Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин “ворогів народу” в Україні (1917 – 1953 рр.) / НАН України. Інститут історії України; Служба безпеки України. Інститут дослідження проблем державної безпеки. – К.: Інститут історії України, 2009. – 486 с.

⁶⁹ Винниченко І. І. Україна 1920 – 1980-х: депортації, заслання, вислання / І. І. Винниченко. – Київ: Рада, 1994. – 126 с.

⁷⁰ Іщук О. Застосування радянськими спецслужбами допоміжних засобів у боротьбі з підпіллям ОУН та УПА / Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2008. – Збірник 12. – С. 134–163; Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939 – 1955 рр.) / Олександр Іщук. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2011. – Т. 11. – 944 с.; Іщук О. Розшук органами державної безпеки УРСР керівника головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федуну у 1944 – 1951 рр. / Олександр Іщук. – Київ: [б.в.], 2008. – 66 с.

⁷¹ Мизак Н. За тебе, свята Україно / Н. Мизак. – Чернівці: Чернівецька обласна друкарня, 2000. – 418 с.; Мизак Н. С. УПА-“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. / Н. С. Мизак. – Чернівці-Торонто: Прут, 2011. – 436 с.

⁷² Мизак Н. С. УПА-“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. / Н. С. Мизак. – Чернівці-Торонто: Прут, 2011. – С. 176–177.

⁷³ Деревінський В. Ставлення ОУН (б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин / Василь Деревінський. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. – 149 с.; Деревінський В. Агітаційно-пропагандивна діяльність ОУН і УПА під час виборів до Верховної Ради СРСР у 1946 році / Василь Деревінський // Визвольний шлях. Суспільно-політичний, науковий і літературний місячник. – 2001. – Кн. 12. – С. 64–71.

⁷⁴ “Грім” полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / [упор. Грицьків Р.]. – Торонто-Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2008. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – 128 с.; Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю / Василь Ільницький. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2012. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 21. – 128 с.; Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка-“Марка Боеслава” / Олександр Іщук. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2010. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. Кн. 9. – 140 с.; Іщук О. Ярослав Богдан-“Всеволод Рамзенко” / Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2011. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. Кн. 14. – 128 с.;

Коретчук Я. Командири відділів ТВ 22 УПА “Чорний ліс” / Яросла Коретчук, Петро Ганцюк. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2011. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 27. – 112 с.; Марчук І. Ростислав Волошин / Ігор Марчук. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2012. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 18. – 128 с.; Мороз В. Зиновій Тершаковець-“Федір” / Володимир Мороз. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2011. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – 128 с.; Мороз В. Портрет Осипа Дяківача-“Горнового” / Володимир Мороз. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2010. – Літопис УПА серія “Події і люди”. – Кн. 11. – 128 с.; Мустаца В. Василь Кантемір-“Остап” / Василь Мустаца. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2013. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 25. – 128 с.; Ніколаєва Н. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944 – 1954 рр. / Наталя Ніколаєва. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2012. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 20. – 132 с.; Потічний П. Пропагандивний рейд УПА в західну Європу / Петро Потічний. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2014. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 27. – 161 с.; Проданик Д. Микола Кричун “Черемшина” / Дмитро Проданик. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2012. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 19. – 128 с.; Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-“Ворона” / Дмитро Проданик. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2011. – Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 15. – 128 с.

⁷⁵ Андрухів І. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939 – 1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Андрухів, А. Француз. – Рівне-Івано-Франківськ: Видавнича фірма “Таля”, 2001. – 335 с.; Андрухів І. О. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939 – 1959 роки: історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 448 с.

⁷⁶ Вегеш М. М. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських Українців / М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич, та ін. [відп. ред. М. М. Вегеш]. – Ужгород: Карпати, 2002. – 709 с.; Вегеш М. М. Карпатська Україна. Документи і факти. Монографія / М. М. Вегеш. – Ужгород: Карпати, 2004. – 432 с.; Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1939 – 1950-ті рр.) / М. Вегеш // Сучасність. – 2001. – Ч. 3. – С. 85 – 97; Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1929 – 50-ті рр.) / М. Вегеш // Carpathica – Карпатика. Випуск 7: Історія і культура Закарпаття ХХ століття. Науковий збірник / Ужгородський державний університет. Інститут карпатознавства. [гол. ред. М. М. Вегеш]. – Ужгород, 2000. – С. 51–100; Вегеш М. Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918 – 1950 рр. / М. Вегеш, Н. Греченюк. – Ужгород, 2003. – 250 с.

⁷⁷ Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939 – 1952 рр. / Олег Клименко. – Тернопіль: Державне книжково-журнальне видавництво “Тернопіль”, 1999. – 306 с.; Бофони: грошові документи ОУН і УПА / [авт.-упоряд. Олег Клименко; за ред. Володимира Даниленка]. – Київ: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – 192 с.

⁷⁸ Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939 – 1952 рр. / Олег Клименко. – Тернопіль: Державне книжково-журнальне видавництво “Тернопіль”, 1999. – С. 191.

⁷⁹ Пагіря О. Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939 – 1945) / Олександр Пагіря. – Торонто – Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2014. – 584 с.

⁸⁰ Забілий Р. Нарис історії куреня “Скажених” / Руслан Забілий // Український визвольний рух. – Львів: Видавництво “Мс”, 2003. – Збірник 1. – С. 125–143; Галів М. Бойовий шлях сотні УПА “Булава” (1943 – 1948) / Микола Галів // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2007. – Збірник 11. – С. 138–166.

⁸¹ Поліковський М. Міліція в механізмі репресій проти національно-визвольного руху у повоєнний час / Микола Поліковський // Військо України. – 1993. – № 5. – С. 120–125.

Поліковський М. Радянська міліція в боротьбі з українським підпіллям на Дрогобиччині (1944 – 1950 рр.) (мовою документів) / Микола Поліковський // Студії політологічного центру “Генеза”. – 1997. – №1. – С. 76–80; Поліковський М. Червона армія (війська НКВС) і Укра-

їнська повстанська армія: хроніка протистояння / Микола Поліковський // Чорна книга України. Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / [упоряд. Федора Зубанича; передм. Володимира Яворівського]. – Київ: Видавничий центр “Просвіта”, 1998. – С. 439–447.

⁸² Науменко К. Карально-репресивна система СРСР як головний інструмент радянської Львівщини (1944 – 1953) / Кім Науменко // Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. – Львів: Астролябія, 2009. – Кн. 1. – С. 596–609.

⁸³ Манзуренко В. Лицарі найвищих бойових нагород УПА в наказах ГВШ / Віталій Манзуренко // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Видавництво “Мс”, 2006. – Збірник 7. – С. 267 – 287; Манзуренко В. Лицарі Срібного хреста заслуги / Віталій Манзуренко // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Збірник 8. – Львів, 2006. – С. 277–301; Манзуренко В. Лицарі Срібного хреста бойової заслуги 1-го та 2-го класів / Віталій Манзуренко // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: ТЗОВ “Дизайн-студія “Папуга”, 2007. – Збірник 9. – С. 248–279.

⁸⁴ Ковальчук В. Листування керівництва ОУН(Б) і УПА на українських землях / В. Ковальчук, В. Огороднік // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ № 1 (34) 2010. – С. 147–269.

⁸⁵ Коваль Л. В. Медична служба Української повстанської армії / Л. В. Коваль // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія / [відп.ред. Дещинський Л. Є.]. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – № 572. – С. 69–74; Кравець А. Медична служба Української Повстанської Армії у Визвольних Змаганнях 40 – 50-х років / Аретій Кравець // Матеріали наукової конференції “Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія (історія, уроки, сучасність)” [упоряд. О. Дичковський, Г. Дичковська, Л. Наконечний]. – Стрий: ТОВ “УВІС”, 1993. – С. 69–70.

⁸⁶ Діяльність підпілля ОУН на Сході України. Збірник статей / [упорядник Хобот П. В.]. – Дніпропетровськ: Східноукраїнський дослідницький центр “Спадщина”, 2010. – 132 с.; Добровольський О. Діяльність підпілля ОУН на Сході України / Олександр Добровольський. Збірник статей / [упорядник Хобот П. В.]. – Дніпропетровськ: Східноукраїнський дослідницький центр “Спадщина”, 2010. – С. 50–68; Добровольський О. Б. “Просвіта під багетом” / О. Б. Добровольський. – Словянськ: “Український Донбас”, 2007. – 125 с.; Нікольський В. М. Підпілля ОУН (б) у Донбасі / В. М. Нікольський. – Київ: [б.в.], 2001. – 178 с.

⁸⁷ Патриляк І. Спроби українського націоналістичного підпілля навіязати контакти із сербським і литовським антикомуністичними рухами (1943 – 1950 рр.) / Іван Патриляк, Олександр Пагіря // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / [відп. ред. О. Є. Лисенко]. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – Вип. 14. – С. 127–150.

⁸⁸ Паньків М. Партизанські схрони УПА / Михайло Паньків // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2008. – Ч. 18. – С. 294.

⁸⁹ Пальський З. Знищення національно-визвольного підпілля внутрішніми військами НКВС на колишніх східних окраїнах П Речі Посполитої у 1944–1945 роках / Збігнев Пальський // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2005. – Збірник 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи з тоталітарними режимами в ХХ столітті. – С. 172–210.

⁹⁰ Безносюк О. Винищувальні батальйони в боротьбі проти збройних формувань ОУН і УПА на теренах Станіславщини в 1944 – 1945 рр. / О. Безносюк // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-освітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2008. – № 14. – С. 364–370.

⁹¹ Войцеховський М. М. Діяльність органів міліції в боротьбі з націоналістичним підпіллям ОУН-УПА в повоєнний період / М. М. Войцеховський // Вісник Запорізького юридичного інституту / [гол. ред. Тищенко М. В.]. – Запоріжжя, 1999. – № 4. – С. 264–275.

⁹² Дзьобак В. Конфлікти в ОУН (б) і їх вплив на український Рух Опору (1941 – 1944 рр.) / Володимир Дзьобак. – К.: Видавничий дім “Інфоцентр”, 2005. – 266 с.

⁹³ Дмитерко О. Організація усної пропаганди ОУН і УПА (1944 – 1950-і рр.) / Олег Дмитерко // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей Волинського Державного Університету. – 2002. – Вип. 7. – С. 27–32; Дмитерко О. Агітаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед військовослужбовців червоної армії / Олег Дмитерко // Дрогобицький краєзнавчий збірник / [ред. кол. К.Кондратюк (відповід. редактор), В.Футала (упорядник), Л. Запільняк, Я.Ісаєвич та ін.]. – Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С. 138–146.

⁹⁴ Ідзьо В. С. Господарська діяльність ОУН за свідченнями окружного Провідника господарки Дмитра Богуша-“Економа” / В. С. Ідзьо. – Львів: Сполом, 2008. – 48 с.

⁹⁵ Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945 – 1952 рр.) / Василь Ільницький. – Дрогобич: Вимір, 2009. – 368 с.; Ільницький В. Джерела до вивчення українського визвольного руху визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945 – 1950-ті рр.) / Василь Ільницький // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-кол. Т. Біленко (головний редактор), Р. Попп, С. Макарик та ін.]. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – Випуск двадцять восьмий. Історія. – С. 86–99; Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944 – 1954 рр.) / Василь Ільницький // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – № 2(37). – 2011. – Харків: Права людини, 2011. – С. 47–82; Ільницький В. Використання репресивно-каральними органами повстанських родин в агентурно-оперативних заходах у Карпатському краї ОУН (1945 – 1950-ті рр.) / Василь Ільницький // Наукою громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал “Українознавство”. Науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – № 2 (43). – Київ: Українське агентство інформації та друку “Рада”, 2012. – С. 68 – 75; Ільницький В. Вибори до Верховних рад СРСР (1946 р., 1950 р.) і УРСР (1947 р., 1951 р.) як одна із форм радянзації у Карпатському краї ОУН Вибори до Верховних рад СРСР (1946; 1950) і УРСР (1947; 1951 р.) як одна із форм радянзації у Карпатському краї ОУН / Василь Ільницький // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XVI. – Коло, 2012. – С. 361–384; Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю / Василь Ільницький. – Торонто – Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2012. – 128 с.; Ільницький В. Застосування публічних форм покарання проти представників українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954) / Василь Ільницький // Грані історії: збірник наукових праць. – Горлівка: Вид-во ГПМ ДВНЗ “ДДПУ”, 2013. – Вип. 6. – С. 94–105; Ільницький В. До питання функціонування референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН (1945 – 1952) / Василь Ільницький // Українознавчий альманах. – Київ – Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – Вип. 13. – С. 73–78; Ільницький В. Заходи щодо реалізації програми “Орлик” у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954) / Василь Ільницький // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. XXXVIII. – С. 172–176; Ільницький В. Функціонування служби безпеки у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954) / Василь Ільницький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність Вип. 24: Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин / [гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк, Олександра Стасюк]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2014. – С. 393–315.

⁹⁶ Ковалик В. Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944 році / В. Ковалик // Сторінки воєнної історії. Науковий вісник Інституту історії НАН України. – Випуск № 11. – К., 2006. – С. 229–234; Ковалик В. Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944 – 1945 роках / В. Ковалик // Рід Шухевичів в історико-культурній спадщині України. Матеріали Міжнародної наукової конференції, с. Тишківці Городенківського району, 10 липня 2005. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. – С. 238–247.

⁹⁷ Козицький А. Авіаційні епізоди з історії УПА / А. Козицький // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 1 (14). – С. 73–88.

⁹⁸ Лесів С. Референт ОУН “Дністровий” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&showItem=13> (02.08.2011); Лесів С. Заходи по ліквідації провідника ОУН Карпатського краю – “Єфрема” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&showItem=40> (01.01.2012).

⁹⁹ Леськів М. Державний терор у західних областях України в повоєнний час (1944 – 1953 рр.) / Мар’яна Леськів // Мандрівець. – 2006. – Травень–червень. – № 3(62). – С. 19–24.

¹⁰⁰ Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945 – 1954) / Ігор Марчук // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник. Вип. I / [ред. Олег Баган]. – Дрогобич: Посвіт, 2009. – С. 50–60.

¹⁰¹ Онишко Л. “Нам сонце всміхалося крізь ржаві грати ...”. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі / Леся Онишко. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2007. – 928 с.; Онишко Л. Організація та діяльність підпільного Українського Червоного Хреста на західноукраїнських землях у 1943 – 1945 роках / Леся Онишко // Визвольний шлях. – 2004. – Кн. 3. – С. 54–64.

¹⁰² Примаченко Я. Л. Паціфікація Західної України у 1944 – 1949 рр. (в контексті розвитку північноамериканської історіографії другої половини ХХ ст.) / Я. Л. Примаченко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць: у 2 ч. / [НАН України, Інститут історії України; відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К., 2007. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 435–444.

¹⁰³ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929 – 1939 рр. / Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2010. – 368 с.; Літопис Української Повстанської Армії. – Том 45: Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА [ред. Петро Потічний, Микола Посівнич]. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2007. – 572 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 10: Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907 – 1950). Документи і матеріали [упоряд. Сергій Богун, Віктор Даниленко, Анатолій Кентій, Сергій Кокін, Володимир Лозицький, Микола Посівнич]. – Київ; Торонто: [б.в.], 2007. – 832 с.

¹⁰⁴ Романишин Ю. Преса УПА за незалежність Української держави (1940 – 1950 рр.) / Юрій Романишин // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 2000. – С. 183–189; Романишин Ю. Пропагандивна діяльність ОУН-УПА 40–50-х рр. ХХ ст. Як факт історії боротьби за незалежність України / Юрій Романишин // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 222–229.

¹⁰⁵ Романюк М. Сотня УПА “Непоборні” / Михайло Романюк // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Збірник 6. – Львів: Видавництво “Мс”, 2006. – С. 184–210; Романюк М. Вступ / Михайло Романюк // Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 23: Золочівська округа: документи і матеріали референтури СБ 1944 – 1951 [упоряд. Михайло Романюк]. – Київ; Торонто, 2013. – С. 13–21.

¹⁰⁶ Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. / Михайло Сеньків. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2002. – 292 с.; Сеньків М. Форми і методи відчуження селянства від власності у західному регіоні України (друга половина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.) / Михайло Сеньків // Дрогобицький краєзнавчий збірник [ред. кол. Леонід Тимошенко (гол. ред.), Любомир Винар, Леонід Зашкільняк, Ярослав Ісаєвич та ін.]. Вип. VII. – Дрогобич: Коло, 2003. – С. 465–473.

¹⁰⁷ Трофимович В. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА (1944 – 1950 рр.) / Володимир Трофимович, Олександр Дмитерко // Шляхами історії: Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2004. – С. 409–422.

¹⁰⁸ Фостій І. П. Діяльність ОУН-УПА на Буковині та боротьба з ними радянських репресивних органів 1944 – 1952 рр. / І. П. Фостій // Книга Пам’яті України. Чернівецька область. Т. 3 / [наук. редактори В. М. Ботушанський, П. П. Брицький]. – Чернівці: Пошуково-видавниче агентство “Книга Пам’яті України”, Чернівецьке обласне відділення, 1999. – С. 136–167; Фостій І. П. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр. / І. П. Фостій. –

Чернівці: Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства “Книга пам’яті”, 2004. – 368 с.

¹⁰⁹ Щур Ю. Національно-визвольна боротьба на Надніпрянщині у 1929 – 1939 рр. (роздуми на тлі проблеми) / Ю. Щур // *Визвольний шлях*. Суспільно-політичний, науковий та літературний місячник. – Кн. 3(708). – Березень, 2007. – Річник 60. – С. 57–76; Щур Ю. Організація Українських націоналістів на Запоріжжі. Короткий нарис / Р. Щур. – Запоріжжя, 2009. – 52 с.; Щур Ю. Пропагандивна робота УПА серед українців-бойців Червоної Армії (До питання участі Червоної армії в УПА) / Юрій Щур // *Визвольний шлях*. – 2002. – Кн. 12. – С. 16–19.

¹¹⁰ Ярош Б. До проблеми чисельності УПА / Богдан Ярош // *Науковий вісник Волинського державного університету*. Серія: Історія. Вип. 1. – Луцьк, 1996. – С. 38–40; Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30 – 50-ті роки ХХ ст.: Історико-політологічний аспект / Богдан Ярош. – Луцьк: Наустир’я, 1995. – 176 с.

¹¹¹ Білинський А. Вони віддали життя за незалежну Україну / А. Білинський, І. Веселовський, Р. Заруба. – Київ-Лука: Українська видавнича спілка, 2001. – 41 с.; Борці за волю України // *Таланти Турківщини*. – Довідник визначних людей краю / [упоряди. Зборовський П. А.] – Львів: “Камула”, 2003. – С. 205–329; Виханський Б. Дублянська околиця Самбірщини / Богдан Виханський. – Дрогобич: Коло, 2004. – 400 с.; Власюк А. Пантелеймон Василевський – людина-легенда / А. Власюк. – Дрогобич: Вимір, 2007. – 44 с.; Гаврилюк М. Збройна боротьба УПА на теренах Дрогобиччини / Мирослав Гаврилюк // *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. – Том 4. – Дрогобич, 1997. – С. 421–436; Гайда Ю. Турківщина: історія населених пунктів. Монографічний опис / Юрій Гайда, Володимир Шуптар. – Ужгород: Патент, 2002. – 608 с.; Горак Р. Месник Макомацький: Документальна повість-есе про легендарного трускавчанина, командира спецбійки УПА Романа Різняка (Макомацького) / Роман Горак. – Львів: Каменяр, 2007. – 57 с.; Горак Р. Месник Макомацький. Повість-есе про легендарного трускавчанина, командира спецбійки УПА Романа Різняка (Макомацького) / Роман Горак. – Трускавець, 1996. – 65 с.; Гриник М. Село Медвежа. Для пам’яті поколінь / М. Гриник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 143 с.; Гром Г. Нагуєвичі / Г. Гром. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2002. – 288 с.; Грушак Б. І. В борні за волю України / Б. І. Грушак. – Дрогобич: Посвіт, 2007. – 200 с.; Гуцило Б. Воскресла Бренів. Пам’ять у світі / Б. Гуцило. – Дрогобич: Коло, 2002. – 362 с.; Гошко М. П. Моє рідне селище Дашава. Історичний нарис / М. П. Гошко. – [Б.м.], 2006. – 210 с.; Данилишин О. Дзвони пам’яті. Штрихи національно-визвольної боротьби Жидачівщини 1939 – 1950-ті роки / Олексій Данилишин. – Ужгород: Видавництво “Тірані”, 2007. – 384 с.; Данилишин О. М. Дзвони пам’яті. Штрихи національно-визвольної боротьби Жидачівщини 1939 – 1950-ті роки. Друге видання, доповнене і перероблене / О. М. Данилишин. – Львів: Астролябія, 2007. – 448 с.; Данилишин О. Повстанськими стежками Жидачівщини. Підрозділи, бої, бункери, кривки... / Олексій Данилишин. – Дрогобич: Коло, 2012. – 514 с.; Данів З. Історія села Крушельниці / Зеновій Данів. – Львів: Літопис, 1999. – 224 с.; Зачко О. Спогади з минулого / Омелян Зачко. – Дрогобич: Коло, 2007. – 240 с.; Зілінський В. В борні за Україну (Мостищина) / В. Зілінський. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2006. – 752 с.; І стали нам ті наші гори твердиною у лютий час... Спогади друкарки Головного осередку пропаганди ОУН і УПА Дарії Малярчин-Шпиталь / [ред.-упор. С. Онуфрив]. – Львів: ПАІС, 2012. – 164 с.; Іванцюра І. Доброгостів: історико-географічний мемуарний нарис / Іван Іванцюра. – Дрогобич: Коло, 2001. – 212 с.; Її життя – це боротьба // *Заграва*. – 1997. – Грудень. – № 7 (22). – С. 4; Історія села Добрянки. – Львів, 2001. – 166 с.; Кахнич І. Визвольний рух в селі Горущко / Іван Кахнич. – Дрогобич: Швидкодрук, 2008. – 136 с.; Кульчицький Ю. Дрогобиччина й українська карта у світовій політиці (1918 – 1959 рр.) / Юрій Кульчицький. – Дрогобич: Коло, 2007. – 124 с.; Ковтало Б. “Рудники. Історико-краєзнавчий нарис” / Богдан Ковтало, Роман Сколоздра, Степан Яцишин. – Львів: Друк НВФ “Українські технології”, 2005. – 332 с.; Комар М. Автобіографія / Михайло Комар // *Минуло п’ятдесят літ... Спогади про Самбірську учительську семінарію і Пласт (ВСУМ) 1941 – 1944 рр.* – Львів: Арсенал, 1997. – С. 104–106; Копись В. Мої роки, моє життя належить Україні / Володимир Копись. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2004. – 408 с.; Кріль М. Старосамбірщина: історія і культура / Михайло Кріль. – Львів: Піраміда, 2009. – 600 с.; Люди

Геройського чину: статті, розповіді, спогади [упоряд. Б. Гуцило]. – Львів: Каменяр, 2009. – 226 с.; Мандрик М. Стрийщина: шлях до волі / М. Мандрик. – Стрий: Просвіта; Щедрик, 1998. – 626 с.; Мартинюк М. Спогади з підпілля / Микола Мартинюк // Визвольний шлях. – 1998. – Кн. 3. – С. 359–368; Матисякевич З. Історія Синевідська Вижного / Зиновій Матисякевич. – Львів: Літопис, 2003. – 350 с.

Мельник М. За святу правду-волю / Мирослав Мельник // Хвилі Стрия. – Стрий: Щедрик, 1995. – С. 144–154; Мельник А. Юність, опалена революцією / А. Мельник // Заграва. – 1996. – № 6 (13) жовтень. – С. 3; Мельник А. Юність, опалена революцією / А. Мельник // Заграва. – 1996. – № 7 (14) листопад. – С. 3; “Ми боролися за Україну”. Спогади членів Бориславської станиці братства ОУН-УПА. (Упорядники М. Граблюк, Р. Тарнавський). – Дрогобич: Коло. – 80 с.; Николин І. Історія Олексич / Ігор Николин. – Львів: ЗУРЦ, 1997. – 146 с.; Падох Я. Стрийський Пласт – нарис історії / Ярослав Падох // Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк–Торонто–Париж–Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 417–496; Пастух Р. “Макомацький” страху не знав / Роман Пастух // Корона Данила Галицького. Вибрані статті, нариси, інтерв’ю, есе. Дрогобич: Коло, 2005. – С. 130–136; Партизанськими дорогами з командиром “Залізником”. [упоряд. Ігор Гнаткевич]. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 1997. – 156 с.; Пастух Р. Легендарний провідник спеціальної бойвки УПА / Роман Пастух // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич: НВЦ “Каменяр”, 2002. – С. 587–599; Пастух Р. Не прожили вони й 30 ... / Роман Пастух // За вільну Україну. – 2004. – 20 листопада. – № 129 (2242). – С. 2; Пастух Р. Угольна – моє село / Роман Пастух. – Стрий: “Щедрик”, 1999. – 284 с.; Пацула Р. Роки юності – роки боротьби, страждань і надій / Роман Пацула // Минуло п’ятдесят літ... Спогади про Самбірську учительську семінарію і Пласт (ВСУМ) 1941 – 1944 рр. – Львів: Арсенал, 1997. – С. 78–95; Перегінець В. Слідами лемківської сотні. Історико-краєзнавча розповідь про сотню Хріна (Степана Стебельського) / В. Перегінець. – Калуш: ПП “Копі-центр”, 2008. – 88 с.; Петрига Р. Не повернувся з поля бою / Р. Петрига // За вільну Україну. – 26 березня 1992. – С. 2; Проць Б. Бережниця. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Самбір: Видавництво “ПП Ригус А. М.”, 2003. – 120 с.; Проць Б. Книга пам’яті Кульчиць. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Самбір: ПП Ругус, 2001. – 210 с.; Проць Б. Книга пам’яті Ралівки. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Самбір: Самбірська міська друкарня, 2006. – 140 с.; Проць Б. Книга пам’яті Ралівки. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Самбір: Самбірська міська друкарня, 2006. – 210 с.; Проць Б. Книга пам’яті Самбора. Краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Самбір: Самбірська міська друкарня, 2009. – 312 с.; Проць Б. Кружики – село над Дністром. Краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Івано-Франківськ: ЛІК, 2000. – 112 с.; Проць Б. Самбірщина і самбірчани. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Проць. – Самбір: Самбірська міська друкарня, 2008. – 316 с.; Рибчанський М. “Люча”. Історико-краєзнавчий нарис / М. Рибчанський, А. Лисишин. – Львів-Полтава: Духовна вісь, 2002. – 224 с.; Сав’юк П. Моршин – село, Моршин – місто курорт / Петро Сав’юк. – Стрий: “Щедрик”, 2009. – 222 с.; Семчишин В. Короткий хронологічний літопис міста Самбора / В. Семчишин. – Самбір, 1992. – 78 с.; Сколодра Р. Бойова слава України / Роман Сколодра // Миколаївщина. Збірник наукових статей. [ред. Леонтій Войтович]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1998. – С. 284–295; Славич В. Моя позиція / В. Славич // Радянське слово. – № 200 (10028). – Вівторок 15 грудня 1989. – С. 2; Сов’як П. Друкарня УПА в с. Медвежа на Дрогобиччині / Петро Сов’як // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич: НВЦ “Каменяр”, 2002. – С. 182–187; Сович І. Про що Бескиди гомоніли... З історії визвольних змагань мешканців Ясинки Масьової та Ластівки / Іван Сович. – Дрогобич: Коло, 2005. – 28 с.; Списки бійців ОУН-УПА Турківщини, зібрані Миколою Михайликом // Таланти Турківщини: Довідник визначних людей краю / Упорядник Петро Зборовський. – Львів: Камула, 2003. – С. 210–234; Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини / [ред. Петро Потічний, Володимир Вятрович]. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2003. – 448 с.; Спогади чотогого Островерха. Хроніка Тактичних відтинків УПА: “Лемко” і “Маківка” 1944 – 1948. – Мюнхен:

Видавництво “До зброї”, 1953. – 168 с.; Струк В. Історія села Любінці: нарис / Володимир Струк, Стефанія Струк. – Любінці, 2004. – 219 с.; Федорівський С. Нотатки повстанця / Степан Федорівський. – Нью-Йорк: Прометей, 1962. – 207 с.; Филипчак І. Школа в Стрільбичах / І. Филипчак. – Львів, 1998. – 71 с.; Фітель Л. Хто Ви, Володимире Глинський? / Л. Фітель // Бойківська думка. – 1996. – 8 листопада. – С. 2; Ханас В. Василь Николаєв-“Клен” - Голова провуду ОУН Дрогобиччини / Володимир Ханас. – Дрогобич: Посвіт, 2012. – 48 с.; Ханас В. Повстанський мартиролог села Гаї Верхні / Володимир Ханас // Бойківщина: Науковий збірник. – Т. 3. – Дрогобич: НКТ “Бойківщина”: Коло, 2007. – С. 246–249; Ханас В. Село Гаї Верхні крізь призму століть (короткий нарис історії та культури населеного пункту від найдавніших часів до 50-х рр. ХХ ст.) / Володимир Ханас. – Дрогобич: Коло, 2009. – 80 с.; Чучман Ю. Життя, віддане Батьківщині / Юрій Чучман // Громада. – 1997. – 23 серпня. – № 81. – С. 3.; Шандрович З. В боях за волю України / Зенон Шандрович. – Львів: ТзОВ “Леопрінт”, 2002. – Кн. 1. – 460 с.; Шандрович З. В боях за волю України / Зенон Шандрович. – Самбір: Видавництво “ПП Ригус А. М.”, 2006. – Кн. 2. – 474 с.; Шевчик М. Г. Село Містковичі у спогадах / М. Г. Шевчик. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2010. – 130 с.; Щур Р. Курінь УПА “Бойки” імені Богдана Хмельницького / Р. Щур. – Львів: Новий час, 2004. – 150 с.; Щур Р. Підгородецька школа: сторінка історії / Р. Щур. – Львів: Коло, 2006. – 136 с.; Юсипович І. Турківщина: за завісою століть / І. Юсипович. – Львів, 1993. – 110 с.

¹¹² Довганич О. Д. До Бузулука – через табори ГУЛАГу: З історії засудження, покарання та бойового шляху закарпатських втікачів у СРСР в 1939 – 1941 роках / О. Д. Довганич. – Ужгород: Гражда, 2009. – 268 с.; Довганич О. Д. У тенетах “Смершу”. Репресовані діячі Карпатської України. Статті і нариси / О. Д. Довганич. – Ужгород: Видавництво “Два кольори”, 2002. – 60 с.; Заповіт Срібної Землі. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність. – Львів: Світ, 2001. – Серія “Подвижники національної ідеї”. – 192 с.; Життя Закарпаття під советською окупацією: (З крайових звітів) / Богдан. // Визвольний шлях. Суспільно-політичний місячник. – 1949. Грудень. Рік II. – Ч. 14/27. – С. 18–21; Караташ В. Обережно – гранати! / Володимир Караташ. – Ужгород: ТОВ “Колір принт”. – 32 с.; Караташ В. Прометей Заполяр’я / Володимир Караташ, Петро Тракслер. – Ужгород: ТОВ “Колір принт”, 2001. – 124 с.; Коршинський І. Сторінки життя: Мої гулагівські, лікарські, депутатські та громадські університети у спогадах, роздумах, бувальщинах, листах та публікаціях / [передмова Омеляна Довганича] / Іван Юрійович Коршинський. – Ужгород: Гражда, 2010. – 416 с.; Куцинський А. Закарпаття в боротьбі / А. Куцинський. – Буенос-Айрес: Видавництво Юліана Середяка, 1981. – 225 с.; Нариси історії Закарпаття. Том III (1946 – 1991). [кер.авт.кол. Болдижар М. М., ред. Дунайська Є. О., Яцишин Л. К.]. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформатії, 2003. – 648 с.; Рогач В. А. Виклик сатанинській імперії зла: Півість у новелах / Василь Андрійович Рогач. – Ужгород: Закарпаття, 2007. – 212 с.; Росул О. Дорогою долі / Омелян Росул. – Ужгород: Видавництво “Два кольори”, 2003. – 288 с.; Фенич В. “Чужі” серед своїх, “свої” серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після “воз’єднання” Закарпаття з Радянською Україною / Володимир Фенич. – Ужгород, 2007. – 108 с.; Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород: МПП “Гражда”, 1996. – 396 с.; Черепушак І. Тюремні спомини / Іван Черепушак. – Стрий, 1985. – 67 с.;

¹¹³ Андрусак Є. Спогад / Є. Андрусак. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 128 с.; Андрусак М. Брати вогню / Михайло Андрусак. – Коломия: Вік, 2004. – 834 с.; Андрусак М. Брати грому / Михайло Андрусак. – Коломия: Вік, 2005. – 832 с.; Андрусак М. Брати просторів / Михайло Андрусак. – Коломия: Вік, 2007. – 840 с.; Андрусак М. Грані болю [Текст]: док. оповіді про УПА / Михайло Андрусак. – Коломия: Вік, 1994. – 198 с.; Андрухів І. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 126 с.; Андрухів І. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 486 с.; Арсенич П. Березуни: Біографічні відомості про уродженців Нижнього Березова Косівського району / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1994. – 32 с.; Арсенич П. Просвітянський календар на 2008 рік / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 2008. – 96 с.; Арсенич П. Участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях ХХ ст. / П. Арсенич // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку

в незалежній Україні: Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську. 17 – 18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 3–6; Арсенич П. Діяльність УПА та збройного підпілля ОУН на Прикарпатті / П. Арсенич // до 65-річчя створення УПА. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. – 216 с.; Белейович І. Спогади Микуличинця / Іван Белейович // Шлях перемоги. – 1998. – 20 травня.; Близнюк В. Ми стали волі на сторожі: Бойова хроніка с. Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області / В. Близнюк. – Вишниця, 1994. – 38 с.; Бойчук З. У серці мали те, що не вмирає / З. Бойчук / [упор. З. Бойчук]. – Івано-Франківськ: Сіверія МВ, 2005. – 224 с.; Борис М. Нескорена Долинищина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / М. Борис. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 700 с.; Бурнашов Г. У бій, за волю. Публіцистика / Г. Бурнашов. – Івано-Франківськ: Видавництво Лілея-НВ, 2003. – 96 с.; В боротьбі за Українську Державу: Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / Зредагував Михайло Г. Марунчак. – Львів: “Меморіал”, 1992. – 1301 с.; Вардзарук Л. Пам’ятаймо! / Л. Вардзарук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 227 с.; Василевський П. Мирослав із Березова Вижнього / П. Василевський // Гуцульщина. – 1995. Ч. 40. – С. 16–20; Василь Зброжик, “Зенко”, “Влодко” – вояк УПА. – Львів: [б.в.], 1998. – 60 с.; Вишневський О. Минуле – пережите і побачене (спогади на схилі літ – від першої особи) / О. Вишневський. – Дрогобич: ПП “Швидкодрук”, 2011. – 122 с.; Возняк М. Костянтин Петер / М. Возняк. – Івано-Франківськ, 2003. – Бібліотечка “Історія рідного краю”. – 16 с.; Гандзюк Р. Надвірна: Історичний нарис від найдавніших часів до наших днів / Р. Гандзюк. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 1999. – 275 с.; Ганна Когут: Окрилена піснею. До 110-річчя від дня народження Анни Герасимович-Когут / [упоряд. та авт. перед. Зеновій Библюк]. – Косів: Благовіст. – 80 с.; Гах С. З обіймів смерті: спогади, повісті, вірші про УПА / С. Гах. – Івано-Франківськ: СІМІК, 2008. – 223 с.; Городенщина. Історико-мемуарний збірник. Другий том. [гол. ред. Никифорук В.; ред.кол. Марунчак М., Роїк Ю. та ін.]. – Нью-Йорк-Вінніпег-Городенка: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2002. – 788 с.; Грабовецький В. Історія Калуша / В. Грабовецький. – Дрогобич, 1997. – 223 с.; Гуменюк В. Повстанські світлини зі сховку Володимира Яким’юка “Аскольда” / В. Гуменюк, С. Яким’юк. – Львів: ПП Сорока Т.Б., 2007. – 144 с.; Гушак І. Марко Боєслав – сурмач УПА / І. Гушак. – Львів: Світ, 2002. (Серія “Подвижники національної ідеї”). – 88 с.; Дейчаківський І. Василь Савчак-“Сталь” – провідник ОУН Буковини / І. Дейчаківський. – Івано-Франківськ: Видавництво Лілея-НВ, 2006. – 80 с.; За волю України: Символічні могили Січовим Стрільцям, воякам УГА та УПА на Коломиїщині / [упорядк. і передмова М. Васильчука]. – Івано-Франківськ: Облвидав “Галичина”, 1991. – 31 с.; За українське Закарпаття / [редактори - упорядники Василь Маркусь та Василь Худаннич]. – Ужгород: “Гражда”, 1994. – 198 с.; Історико-культурна спадщина Прикарпаття // Науковий збірник на пошану Петра Арсенича. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 800 с.; Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / [ред. Володимир Литвин]. – Київ: Наукова думка, 2006. – Т. 2. – 653 с.; Каменяр А. Роберт – Ярослав Мельник: Обласний Провідник ОУН Станіславівщини / А. Каменяр // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – Т. II. – С. 303–305; Зеленчук М. Підпільна боротьба в останній стадії 1950–1955 рр. / М. Зеленчук // Державність. – 1992. – № 3. – С. 33; Когут М. Герої не вмирають... / Микола Когут. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2001. – Кн. 1. – 62 с.; Когут М. Герої не вмирають... / Микола Когут. – Калуш: “Артекс”, 2002. – Кн. 2. – 72 с.; Когут М. Герої не вмирають... Нарис, спогади / Микола Когут. – Калуш: “Артекс”, 2003. – Кн. 4. – 52 с.; Когут М. Командир Різун / Микола Когут. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2001. – 38 с.; Когут М. Підгіркі: минуле і сучасне / Микола Когут. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2000. – 163 с.; Когут М. Повстанська доля Байрака / Микола Когут. – Дрогобич: “Відродження”, 1999. – 48 с.; Когуч І. Павло Когуч – сотенний УПА / І. Когуч. – Івано-Франківськ: Видавництво “Лілея НВ”, 2008. – 108 с.; Коломиєць М. Історія Калуша і Калушини у датах, цифрах і цікавих фактах / М. Коломиєць. – Брошнів, 1996. – 265 с.; Михайлів Л. Л. Рожнятів і околиці. Історико-краєзнавча книга / Л. Л. Михайлів. – Івано-Франківськ: “Місто НВ”, 2012. – 176 с.; Надвірнянщина: хресна дорога народного болю. [упоряд. О.О. Зварчук]. – Івано-Франківськ: Видавництво “Лілея-НВ”, 2008. – 568 с.; На межі життя і смерті. Історично-краєзнавчий нарис /

[упорядн. Ярослав Єфімчук, Йосип Карпів]. – Івано-Франківськ: “СІМІК”, 2002. – 336 с.; Нескорена Долинищина / [упоряд. Михайло Борис]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 552 с.; Підлетейчук П. А. “За спалену хату, за зрубаний сад...” (спогади з історії визвольних змагань) / П. А. Підлетейчук. – Косів: Писаний Камінь, 2009. – 60 с.; Повстанські могили: Пропамятна книга впадших на Полі Слави вояків Української Повстанської Армії - Захід VI Воєнної Округи “Сян”, Тактичних Відтинків “Лемко”, “Бастіон”, “Данилів” (1944 - 1946), – Варшава – Торонто: Вид-во “Український Архів” – “Літопис УПА”, 1995. – Т. 1. – 402 с.; Романович О. Нариси історії села Гостова / О. Романович. – Івано-Франківськ, 2009. – 136 с.; Савчук Б. Лики мужності / Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Видавництво Лілея-НВ, 2007. – 176 с.; Сеньків І. Історія Гошева і Гошівського монастиря / І. Сеньків. – Долина, 1994. – 25 с.; Скрипник І. Нариси історії Скиту Манявського / І. Скрипник. – Богородчани, 1996. – 120 с.; Страгора. Книга про Надвірнянщину / [ред.-упор. Герасимчук Д., Дорошенко Я.]. – Львів: Світло й тінь, 1994. – 153 с.; Яворівський фотоархів УПА. – Львів: Сполом, 2005. – 236 с.; Ярмо Наскок на райцентр Отинію / Ярмо // До зброї. Журнал української військово-політичної думки. Вип. 13(26). – Листопад 1951. – Рік видання 4. – С. 8–10.

¹¹⁴ Василевський-Вірний Пантелеймон. “Бофони”, “бефони”, “рефони”... Це – теж засоби боротьби / Пантелеймон Василевський-Вірний // Воля і Батьківщина. – 1998. – Ч. 1 (10/26). – С. 124–127; Гнеп М. І. Заставнівщина. Історичні нариси / М. І. Гнеп. – Чернівці: Видавництво “Золоті литаври”, 2007. – 176 с.; Джуряк М. П. ОУН і УПА на Буковині: спогади, свідчення і матеріали про визвольну боротьбу. Книга І. Путильський район / Микола Петрович Джуряк. – Чернівці: Золоті литаври, 2010. – 844 с.; Чев’юк Ф. Буковина і буковинці (Про історію краю і життя людей) / Ф. Чев’юк, В. Захарчук. – Львів: Світ, 2008. – 200 с.; Ференчук Ю. Д. Буковинські Карпати у вогні повстання: Спогади і свідчення про бойові дії УПА в гірських районах Чернівецької області / Ю. Д. Ференчук. – Чернівці: Прут, 2001. – 123 с.; Ференчук Ю. Д. Буковинці у вогні повстання 1944 – 1952 рр. / Ю. Д. Ференчук. – Вижниця: Черемош, 2006. – 292 с.

¹¹⁵ Каменяр А. Роберт (Ярослав Мельник) / А. Каменяр. – [Б.м.]: [б.в.], 1950. – 16 с.

¹¹⁶ Реабілітовані історією. Закарпатська область. У двох книгах. [ред.кол. Різак І. М., заст. гол. Довганич О. Д., секретар Густі В. П. та інші]. – Ужгород: ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2003. – Кн. 1. – 788 с.; Реабілітовані історією. Закарпатська область. У двох книгах. [ред.кол. Різак І. М., заст.гол. Довганич О. Д., секретар Хланта О. В. та інші]. – Ужгород: ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2003. – Кн. 2. – 800 с.; Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п’яти томах. Том 1. Коломийський і Косівський райони. [ред.кол. Томенчук Б., Лук’ян В., Дорошенко Я. та інші]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 656 с.; Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п’яти томах. Том 2. Місто Івано-Франківськ, Богородчанський, Верховинський, Надвірнянський райони. [ред.кол. Томенчук Б., Лук’ян В., Дорошенко Я. та інші]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 648 с.; Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п’яти томах. Том 3. Долинський, Калуський і Рожнятівський райони. [ред.кол. Томенчук Б., Лук’ян В., Дорошенко Я. та інші]. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2002. – 596 с.; Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п’яти томах. Том 5. Городенківський, Снятинський і Тлумачький райони. [ред.кол. Вардзарук Л., Рудковський В.]. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2003. – 560 с.; Реабілітовані історією. Івано-Франківська область [Текст] У 27 томах / [упоряд., авт. передм. Л. Вардзарук]. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2004. – Кн. 1. – 982 с.; Реабілітовані історією. Івано-Франківська область [Текст]. У 27 томах / [упоряд., авт. передм. Л. Вардзарук]. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – Кн. 2. – 1134 с.; Реабілітовані історією. Львівська область. У трьох книгах. [гол.ред.кол. Держко І. З., заст.гол.редкол. Савчак В. М., заст.гол.редкол. Литвин М. Р., відп.секретар Іванова К. І. та інші]. – Львів: “Астролябія”, 2009. – Кн. 1. – 768 с.; Реабілітовані історією. Чернівецька область. У трьох книгах. [гол.ред.кол. Павлюк В. І., заст.гол.редкол. Фостій І. П., секретар редкол. Терен О. П. та інші]. – Чернівці: Чернівецьке обласне відділення пошуково-видавничого агентства “Книга Пам’яті України”, 2007. – Кн. 1. – 960 с.; Реєстр населених пунктів Львівщини (За довідниками 1946 та 1972 рр.). Науково-довідкове видання / [упорядник Мирослав Горбаль]. – Львів: “Афіша”, 2003. – 154 с.

¹¹⁷ Борці за волю України // Таланти Турківщини: Довідник визначних людей краю [упоряд. Петро Зборовський]. – Львів: Камула, 2003. – С. 205–329; Воїни Армії Безсмертних: списки повстанців ОУН – УПА, які полягли в боротьбі з більшовиками у 1944 – 1953 роках // За Вільну Україну. – 2001. – 11 вересня 2001. – № 100 (1777). – 26 грудня 2001. – № 146 (1823); 11–12 січня 2002. – № 2 (1826). – 19 березня 2002. – № 30 (1854); Горбаль М. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944 – 1947 / Мирослав Горбаль. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2005. – 1312 с.; Горбаль М. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939–1950 / Мирослав Горбаль. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2003. – 416 с.; Літопис Української Повстанської Армії. – Том 36: Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини [ред. Мирослав Горбаль, упоряд. Михайло Павлишин, Михайло Романюк, Євген Топінка та ін.]. – Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2002. – 1058 с.; Соловій Ф. Є. “Галичина – в'язні більшовицьких таборів”. Документально-хронікальне видання / Ф. Є. Соловій. – Стрий: “Щедрик”, 2003. – 736 с.; Соловій Ф. Повстанський мартиролог Стрийщини 1930 – 1950-х років / Федір Соловій. – Стрий: Щедрик, 1999. – 416 с.; Таланти Турківщини. – Довідник визначних людей краю. – Львів: “Камула”, 2003. – 358 с.; Тарнавський Р. Борислав у прізвиськах, датах і фактах / Р. Тарнавський. – Дробич: Видавець Святослав Сурма, 2008. – 140 с.; Тарнавський Р. Мразниця. Історико-краєзнавчий нарис / Р. Тарнавський. – Львів – Борислав: “Нафтовик Борислава”, 2006. – 166 с.; Тарнавський Р., Микулич О. Книга пам'яті бориславців та східничан / Р. Тарнавський, О. Микулич. – Дрогобич: Коло, 2004. – 192 с.

¹¹⁸ Фіцай П. Молоді срібні Карпати. Спомини / П. Фіцай. – Київ: Українська видавничка спілка, 2003. – 121 с.

¹¹⁹ Болахівський мартиролог / [упоряд. Степан Чекалюк]. – Долина, 2002. – 243 с.; Воля і доля: Книга пам'яті Галицького району: Документи, матеріали, спогади / [за ред. І. Ковалюк]. – Галич, 1997. – 398 с.; “Енциклопедія Коломийщини”. Зшиток 1, літера А. Довідкове видання. [за ред. Васильчук М., Савчук М.]. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1996. – 40 с.; “Енциклопедія Коломийщини”. Зшиток 2, літера Б. Довідкове видання. [за ред. Васильчук М., Савчук М.]. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1998. – 120 с.; “Енциклопедія Коломийщини”. Зшиток 3, літера В. Довідкове видання. [за ред. Васильчук М., Савчук М.]. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2000. – 248 с.; “Енциклопедія Коломийщини”. Зшиток 12, літера Ч. Довідкове видання. [за ред. Савчук М.]. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2001. – 64 с.; “Енциклопедія Коломийщини”. Зшиток 13, літера Ш. Довідкове видання. [за ред. Савчук М.]. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2003. – 112 с.; “Енциклопедія Коломийщини”. Зшиток 14, літера Щ, Ю, Я. Довідкове видання. [за ред. Савчук М.]. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2002. – 64 с.; “Звід пам'яток Івано-Франківської області. Богородчанський район”. – Івано-Франківськ: “Лілея-НВ”, 2008. – 332 с.; Книга пам'яті полеглих за волю України Тлумачького району Івано-Франківської області / [упоряд. Роман Кашук, Василь Татарчук, Михало Дзедман, Василь Ганчак]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 352 с.; Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки і особистості / [упоряд. П. Арсенич, З. Федунків, Р. Гандзюк та ін.]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 288 с.; Надвірнянщина: хресна дорога народного болю / [упорядн. О. О. Зварчук]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 568 с.

¹²⁰ Армія безсмертних. Повстанські світліни. [ред. В. Вятрович, В. Мороз; упоряд. В. Вятрович, Т. Гривул, В. Гуменюк, В. Манзуренко, В. Мороз, С. Музичук]. Видання третє. – Львів: Видавництво Мс, 2006. – 221 с.; Націоналістичний рух 1920 – 1930-х років (матеріали до біографічного довідника) // Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920 – 1939 роки / [авт.кол. Олександр Дарованець, Володимир Мороз, Володимир Муравський, Микола Посівнич]. Видання третє, доповнене. – Київ: Українська видавничка спілка, 2007. – С. 612–856.

¹²¹ Українська жінка у визвольній боротьбі (1940 – 1950 рр.): Біографічний довідник / [упорядник Мудра Н. П.]. – Вип. 1. – Львів: Світ, 2004. – 192 с.; Українська жінка у визвольній боротьбі (1940 – 1950 рр.): Біографічний довідник / [упорядник Мудра Н. П.]. – Вип. 2. – Львів:

Світ, 2006. – 192 с.; Українська жінка у визвольній боротьбі (1940 – 1950 рр.): Біографічний довідник / Упорядник Мудра Н.П. – Вип. 3. – Львів: Світ, 2009. – 144 с.

¹²² Андрусак М. Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА “Гуцульщина”: Історико-біографічне дослідження / Михайло Андрусак. – Коломия: Вік, 2005. – 80 с.

¹²³ Войцеховский А. Без срока давности / Александр Войцеховский, Георгий Ткаченко, Александр Ткачук. – Харьков: “Фактор”, 2001. – 423 с.; Войцеховский А. ОУН – УПА – от национальной идеи к сотрудничеству с фашизмом / Александр Войцеховский, Георгий Ткаченко, Иван Шульга. – Киев, 2001. – 32 с.; Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни / Віталій Масловський. – Москва: Славянський діалог, 1999. – 272 с.; Ткачук А. Перед судом історії: Співпраця німецьких фашистів і українських націоналістів в роки другої світової війни і боротьба проти них радянських органів державної безпеки / Александр Ткачук. – Киев, 2000. – 268 с.

¹²⁴ Поліщук В. Гірка правда. Злочинність ОУН – УПА. (Сповідь українця) / Віктор Поліщук. – Донецьк: Донеччина, 1996. – 496 с.

¹²⁵ Іваненко В. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології [монографія] / Валентин Іваненко, Віктор Якунін. – Дніпропетровськ: “АРТ-ПРЕС”, 2006. – 424 с.

¹²⁶ Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 69.

¹²⁷ Szczesniak A. Droga do nikad / Antoni Szczesniak, Wieslaw Szota. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973. – 496 s.; Gerhard J. Luny w Bieszczadach / Jan Gerhard. – Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1973. – 583 s.; Blum I. Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945 – 1948 / Ignacy Blum. – Warszawa: MON, 1960. – 341 s.

¹²⁸ Prus E. Atamania UPA / Edward Prus. – Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988. – 366 s.; Prus E. Herosi spod znaku tryzub / Edward Prus. – Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985. – 348 s.; Prus E. Powstanie i działanie zbrojne 14 Galicyjskiej Dywizji SS / Edward Prus. – Warszawa, 1989. – 324 s.; Prus E. Z dziejów współpracy nacjonalistów ukraińskich z Niemcami w okresie II wojny światowej i okupacji / Edward Prus. – Katowice, 1985. – 394 s.

¹²⁹ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / Ryszard Torzecki. – Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1993. – 349 s.; Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933 – 1945) / Ryszard Torzecki. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1972. – 378 s.; Historia Ukrainy XX w. / [Tadeusz Olszański]. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1994. – 352 s. Partacz Cz. Próby porozumienia polsko-ukraińskiego na terenie Kraju w latach II wojny światowej / Czesław Partacz // Polska-Ukraina: trudne pytania. Materiały VI międzynarodowego seminarium historycznego. – Warszawa: “TYRSA”, 2000. – S. 17–52; Motyka G. “Pany” i “rezuny”. Współpraca AK-WiN i UPA. 1945 – 1947 / Grzegorz Motyka, Rafat Wnuk. – Warszawa, 1997. – 234 s.; Motyka G. Tak było w Bieszczadach (walki polsko-ukraińskie 1943 – 1948) / Grzegorz Motyka. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1999. – 552 s.; Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942 – 1960. Działalność Organizacji Ukraińskiej Powstańczej Armii / Grzegorz Motyka. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM. – 720 s.; Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom pierwszy / Mikołaj Siwicki. Warszawa: Zakład wydawniczy “TYRSA”, 1992. – 320 s.; Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom drugi / Mikołaj Siwicki. Warszawa: Zakład wydawniczy “TYRSA”, 1992. – 336 s.; Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom trzeci / Mikołaj Siwicki. Warszawa: Zakład wydawniczy “TYRSA”, 1994. – 442 s.; Szczesniak A. Droga do nikad / Antoni Szczesniak, Niesław Szota. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973. – 496 s.

¹³⁰ Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945 – 1989) / [pod red. Grzegorza Motyki]. – Warszawa, 2005. – 382 s.

¹³¹ Hałagida I. Prowokacja “Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie “С-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950 – 1954) / Igor Hałagida. – Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2005. – 318 s.; Motyka G. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA (1945 – 1947) / Grzegorz Motyka, Rafał Wnuk. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997. – 218 s.

¹³² Мотика Г. Від волинської різанини до операції “Вісла”. Польсько-український конфлікт 1943 – 1947 рр. / Гжегож Мотика / [Авторизований пер. з польської А. Павлишина, післямова І. Льюшина]. – Київ: Дух і Літера, 2013. – 360 с.

¹³³ Кресова книга справедливих 1939 – 1945: про українців, які рятували поляків, винищуваних ОУН і УПА / [опрац. Ромуальд Недзелько; перекл. Катерина Сень]. – “Тирса” ТОВ, 2013. – 233 с.

¹³⁴ Slavík V. Pravá tvář banderovcu. Akce B proti civilní síti / Václav Slavík. – Praha Orbis, 1948. – 40 s.; Kaucký F. Ve znamení trojzubce / F. Kaucký, L. Vandůrek. – Praha: Naše vojsko, 1965. – 168 s.; Kaucký F. Ve znamení trojzubce / F. Kaucký, L. Vandůrek. – Praha: Naše vojsko, 1965. – 168 s.

¹³⁵ Fiala J. Zpráva o Akci B / J. Fiala. – Praha: Vyšehrad, 1994. – 135 s.

¹³⁶ Попов А. Диверсанты Сталина: Деятельность органов госбезопасности СССР на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны / Алексей Попов. – Москва, 2004. – 512 с.; Попов А. НКВД и партизанское движение / Алексей Попов. – Москва: Олма-Пресс, 2003. – 383 с.

¹³⁷ Бандеризация Украины – главная угроза для России / [автор-составитель Юрий Козлов]. – Москва: Яуза-пресс, 2008. – 480 с.

¹³⁸ Сыслов О. С. Степан Бандера и борьба ОУН / О. С. Сыслов. – Москва: Вече, 2011. – 320 с.

¹³⁹ Семиряга М. Коллаборационизм: Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / Михаил Семиряга. – Москва: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2000. – 863 с.

¹⁴⁰ Ткаченко С. Повстанческая армия: (тактика борьбы) / Сергей Ткаченко; [под общ. ред. А.Е. Тараса] / Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2000. – 512 с.

¹⁴¹ Земсков В. Н. Спецпоселенцы в СССР 1930 – 1960 / В. Н. Земсков. – М.: Наука, 2005. – 306 с.

¹⁴² Гогун А. Между Гитлером и Сталиним. Украинские повстанцы / А. Гогун. – Санкт-Петербург: Издательский дом “Нева”, 2004. – 416 с.; “... Создавать невыносимые условия для врага и сех его пособников...”. Красные партизаны Украины, 1941 – 1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / [авт.-сост.: Гогун А., Кентий А.]. – Киев: Украинский издательский союз, 2006. – 430 с.

¹⁴³ Соколов Б. В. Оккупация. Правда и мифы / Б. В. Соколов. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2002. – 352 с.; Літвін А. Армія Краєва на Беларусі: да праблемы выўчэння / А. Літвін // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 4. – С. 65–69; Ерш С. Беларуская партызанка. – Менск, 1999. – 146 с.

¹⁴⁴ Помогаев В. В. Украинский национализм после второй мировой войны: маски и лицо. Монография / В. В. Помогаев. – Тамбов: Издательство ТГУ, 2000. – 192 с.; Попов А. Ю. НКВД и партизанское движение / А. Ю. Попов. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 383 с.

¹⁴⁵ Дюков А. Второстепенный враг. ОУН, УПА и решение “еврейского вопроса”: Монография / А. Дюков. – М.: REGNUM, 2008. – 152 с.

¹⁴⁶ Armstrong J. Ukrainian nationalism 1939 – 1945 / John Armstrong. – New-York: Columbia University Press, 1963. – 361 p.

¹⁴⁷ Burds J. Agentura: Soviet Informants’ Networks and the Ukrainian Rebel Underground in Galicia 1944 – 1948 / Jeffrey Burds // Eastern European Policy and Society (EEPS). – Vol. 1. – Number 1 (winter 1997). – P. 89–130; Burds J. The Early Cold War in Soviet Western Ukraine, 1944 – 1948 / Jeffrey Burds // The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies, Number 1505. – Pittsburgh, 2001. – 67 p.

¹⁴⁸ Бурдз Д. “Москальки”: женщины-агенты и националистическое подполье на Западной Украине, 1944 – 1948 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.history.neu>.

edu/fac/burds/Burds-Moskalki.pdf (15. 11. 2004); Бурдс Джеффри. Советская агентура: Очерки истории СССР в послевоенные годы (1944 – 1948) / Джеффри Бурдс. – Москва-Нью Йорк: “Современная История”, 2006. – 296 с.

¹⁴⁹ Snyder T. The causes of Ukrainian-Polish ethnic cleansing 1943 / T. Snyder // Past and Present: a journal of historical studies. – 2003. – №179. – P. 197–234.

¹⁵⁰ Himka John-Paul. The Lviv Pogrom of 1941: The Germans, Ukrainian Nationalists, and the Carnival Crowd / John-Paul Himka // Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes. – 2011. – Vol. LIII. – Nos. 2–3–4. – Pp. 209–243.

Василь Ільницький.

Український національно-визвольний рух у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954): історіографія проблеми.

У статті аналізуються основні групи робіт присвячених українському визвольному руху. Запропонована схема поділу масиву праць, які побачили світ після здобуття Україною незалежності.

Vasyl Ilnytskyj.

Ukrainian national liberation movement in the Carpathian land OUN (1945 – 1954): historiography problem.

This article analyzes the main groups of works devoted Ukrainian liberation movement. The proposed scheme of separation array of works that were published after Ukraine gained independence.